

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”
РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “АНГЕЛ КЪНЧЕВ”

BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists
Студенти, докторанти и млади учени

PROCEEDINGS

Volume 58, book 5.3.
Economics and Management

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

Том 58, серия 5.3.
Икономика и мениджмънт

Ruse
Русе
2019

Volume 58 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU & SU'19, organized and conducted by University of Ruse "Angel Kanchev" and the Union of Scientists - Ruse. Series 5.3. contains papers reported in the Economics and Management sections.

Book	Code	Faculty and Section
Agrarian and Industrial Faculty		
1.1	FRI-8.121-1-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies and Agrarian Science and Veterinary Medicine
	FRI-1.202-1-MR	Maintenance and Reliability
	FRI-9.2-1-THPE FRI-9.3-1-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
1.2	FRI-2.209-1-EC	Ecology and Conservation
	FRI-16.203-1-ID	Industrial Design
1.3	-	
Faculty of Mechanical and Manufacturing Engineering		
2	FRI-1.417-1-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
2.1	FRI-SSS-XXX	
Faculty of Electrical Engineering Electronics and Automation		
3.1	FRI-10.326-1-EEEA	Electrical Engineering, Electronics and Automation
3.2	FRI-2G.303-1-CST	Communication Systems & Network Technologies
3.3	FRI-2G.302-1-CSNT	Computer Systems & Technologies
3.4	THU-SSS-EEEA	Electrical Engineering, Electronics and Automation
	THU-SSS-CCT	Communication and Computer Technologies
Faculty of Transport		
4	FRI-2.203-1-TMS	Transport and Machine Science
4.1	XXX-SSS-XXX	
Faculty of Business and Management		
5.1	FRI-2G.404-1-EM	Economics and Management
5.2	FRI-2G.509-1- ESIR- LIPC	European Studies and International Relations: Linguacultural, Intercultural and Political Communication
5.3	WEN-SSS-EM	Economics and Management
	WEN-SSS-ESIR&LIPC	European Studies and International Relations: Linguacultural, Intercultural and Political Communication
Faculty of Natural Sciences and Education		
6.1	FRI-1.414-1-MIP	Mathematics, Informatics and Physics
6.2	FRI-2G.307-1-PP	Pedagogy and Psychology
	FRI-2.207-1-HEF	History, Ethnology and Folklore
6.3	FRI-2G.405-1-LL	Linguistics and Literature
	FRI-2G.407-1-AS	Art Studies
6.4	FRI-2G.305-1-ERI	Education - Research and Innovations
6.5	XXX-SSS-XXX	

Faculty of Law		
7	FRI-2B.313-1-L	Law
7.1	XXX-SSS-XXX	
Faculty of Public Health and Health Care		
8.1	FRI-K.201-1-HP	Health Promotion
8.2	FRI-2.114-1-SW	Social Work
8.3	FRI-2G.201-1-HC FRI-2G.104-1-HC	Health care
8.4	XXX-SSS-XXX	
Quality of Education Directorate		
9	FRI-K1-1-QHE	Quality of Higher Education
9.1	XXX-SSS-XXX	
Razgrad Branch of the University of Ruse		
10.1	FRI-LCR-1-CT(R)	Chemical Technologies
10.2	FRI-LB-P-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
10.3	XXX-SSS-XXX	
Silistra Branch of the University of Ruse		
11	FRI-239-1-LTLH(S) FRI-231-1-DPP(S) FRI-216-1-NSMTS(S)	Linguistics, Theory of Literature and History Didactics, Pedagogy and Psychology Natural Sciences, Mathematics and Technical Sciences
11.1	XXX-SSS-XXX	
12	FRI-1.311.-1	Workshop"CAM-2018"

The papers have been reviewed.

ISSN 1311-3321 (print)

ISSN 2535-1028 (CD-ROM)

ISSN 2603-4123 (on-line) Copyright © authors

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.

The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PROGRAMME COMMITTEE

- **Prof. Velizara Pencheva, PhD,**
University of Ruse, Bulgaria
- **Prof. Leon Rothkrantz**
Delft University of Technology, Netherlands
- **Assoc. Prof. Antonio Jose Mendes,**
University of Coimbra, Portugal
- **Prof. Ville Leppanen,**
University of Turku, Finland
- **Assoc. Prof. Marco Porta,**
University of Pavia, Italy
- **Prof. Douglas Harms,**
DePauw University, USA
- **Prof. Ismo Hakala, PhD,**
University of Jyväskylä, Finland
- **Prof. Dr. Artur Jutman,**
Tallinn University of Technology, Estonia
- **Prof. RNDr. Vladimír Tvarozek, PhD,**
Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia
- **Doc. Ing. Zuzana Palkova, PhD,**
Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia
- **Andrzej Tutaj, PhD,**
AGH University of Science and Technology, Krakow, Poland
- **Assoc. Prof. Behiç TEKİN, PhD,**
EGE University, Izmir, Turkey,
- **Prof. Valentin NEDEFF Dr. eng. Dr.h.c.,**
“Vasile Alecsandri” University of Bacău, Romania
- **Dr. Cătălin POPA,**
“Mircea cel Bătrân” Naval Academy, Constantza, Romania
- **Prof. dr Larisa Jovanović,**
Alfa University, Belgrade, Serbia
- **Prof. dr hab. Edmund LORENCOWICZ,**
University of Life Sciences in Lublin, Poland
- **Assoc. Prof. Ion MIERLUS - MAZILU, PhD,**
Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania
- **Prof. Dojčić Vojvodić PhD,**
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbi
- **Assoc. Prof. Alexandrache Carmen, PhD,**
Department of Teacher Training, “Dunarea de Jos”, Galati University, Romania
- **Prof. Alberto Cabada,**
University of Santiago de Compostela, Faculty of Mathematics, Santiago de Compostela, Spain
- **Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin,**
Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education, Konya, Turkey
- **Assoc. Prof. Erika Gyöngyösi Wiersum, PhD,**
Eszterházy Károly University, Comenius Campus in Sárospatak, Institute of Real Sciences, Sárospatak, Hungary
- **Anna Klimentova, PhD,**
Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia
- **Prof. Igor Kevorkovich Danilov, DSc,**
Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Russia
- **Prof. Aleksander Valentinov Śladkowski, DSc,**
Silesian University of Technology, Poland
- **Prof. Pether Shulte, PhD,**
Institute for European Affairs (INEA), Dusseldorf, Germany
- **Prof. Aslitdin Nizamov, DSc., PhD,**
Bukhara Engineering-Technological Institute, Bukhara, Uzbekistan

- **Prof. Marina Sheresheva, PhD,**
Lomonosov Moscow State University, Russia
- **Prof. Erik Dahlquist, PhD,**
Mälardalen University, Sweden
- **Prof. Erik Lindhult, PhD,**
Mälardalen University, Sweden
- **Prof. Annika Kunasvirta, PhD,**
Turku University of Applied Sciences, Finland
- **Prof. Walter Leal, Dr. (mult.) Dr.h.c. (mult.),**
Hamburg University of Applied Sciences, Germany
- **Prof. Dr. Gerhard Fiolka,**
University of Fribourg, Switzerland
- **Prof. Haluk Kabaalioglu, PhD,**
Yeditepe University, Turkey
- **Prof. Silva Alves, PhD,**
University of Lisbon, Portugal
- **Hanneke van Bruggen,**
Appeldoorn, The Netherlands
- **Nino Žganec,**
President of European Association of Schools of Social Work, Prof. at the Department of Social Work,
University of Zagreb, Croatia
- **Prof. Violeta Jotova,**
Направление „Педиатрия“ в УМБАЛ „Св. Марина“ – Варна, България
- **Prof. Tanya Timeva, MD, PhD,**
Obstetrics and Gynecology Hospital "Dr. Shterev", Sofia, Bulgaria
- **Prof. Kiril Stoychev, PhD,**
Institute of Metal Science, Equipment and Technologies “Acad. A. Balevski” with Hydroaerodynamics centre
– BAS, Bulgaria
- **Assoc. Prof. Mark Shamtsyan, PhD,**
Technical University, Saint Petersburg, Russia
- **Assoc. Prof. Oleksii Gubenia, PhD,**
National University of Food Technology, Kiev, Ukraine
- **Assoc. Prof. Olexandr Zaichuk, DSc,**
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
- **Prof. Eugene Stefanski, DSc,**
Samara University, Russia
- **Doc. Dr. Tatiana Strokovskaya,**
International University of Nature “Dubna”, Dubna, Russia
- **Prof. DSc. Petar Sotirow,**
Maria Curie-Skłodowska University of Lublin, Poland
- **Prof. Papken Ehasar Hovsepian,**
Sheffield Hallam University, Sheffield, UK
- **Assoc. Prof. Krassimir Dochev Dochev, PhD,**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Mariana Yordanova Docheva, PhD,**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Assoc. Prof. Ivan Antonov Lukanov, PhD,**
University of Botswana, Faculty of Engineering and Technology, Gaborone, Botswana
- **Assoc. Prof. Petko Vladev Petkov, PhD,**
Research Associate Cardiff University, UK
- **Prof. Stepan Terzian DSc,**
Bulgarian Academy of Science, Bulgaria
- **Prof. Dr. Gabriel Negreanu,**
University Politehnica of Bucharest, Romania

ORGANISING COMMITTEE

◆ ORGANIZED BY: UNIVERSITY OF RUSE (UR) AND UNION OF SCIENTISTS (US) - RUSE

◆ ORGANISING COMMITTEE:

- **Chairperson:**

COR. MEM Prof. Hristo Beloev, DTSc – Rector of UR, Chairperson of US - Ruse

- **Scientific Secretary:**

Prof. Diana Antonova PhD, Vice-Rector Research,
dantonova@uni-ruse.bg, 082/888 249

- **Members:**

Prof. Veselin Grigorov, DTSc
Prof. Vladimir Chukov, PhD, DSc
Prof. Juliana Popova, PhD
Assoc. Prof. Kaloyan Stoyanov, PhD
Assoc. Prof. Tsvetan Dimitrov, PhD
Assoc. Prof. Nastya Ivanova, PhD
Assoc. Prof. Kiril Sirakov, PhD
Assoc. Prof. Milko Marinov, PhD
Assoc. Prof. Simeon Iliev, PhD
Assoc. Prof. Pavel Vitliemov, PhD
Assoc. Prof. Mimi Kornazheva, PhD
Assoc. Prof. Emilia Velikova, PhD
Assoc. Prof. Juliia Doncheva, PhD
Assoc. Prof. Stefka Mindova, PhD
Assoc. Prof. Sasho Nunev, DSc of SW
Assoc. Prof. Despina Georgieva, PhD
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD
Assoc. Prof. Emil Trifonov, PhD
Pr. Assist. Krasimir Koev, PhD
Pr. Assist. Hristina Sokolova, PhD
Pr. Assist. Magdalena Andreeva, PhD
Pr. Assist. Reneta Zlateva, PhD
Pr. Assist. Velislava Doneva, PhD
Pr. Assist. Elena Ivanova, PhD
Senior Lecturer: Viliyana Raycheva
Assist. Prof. Milen Sapundzhiev, PhD student
Boryana Stancheva, PhD student
Daniela Todorova

◆ **REVIEWERS:**

- Assoc. prof. Pavel Vitliemov PhD.
- Assoc. prof. Alexander Petkov PhD.
- Assoc. prof. Stoyan Kraichev PhD.
- Assoc. prof. Violeta Blazeva PhD.
- Assoc. prof. Silvia Trifonova PhD.
- Assoc. prof. Svetoslav Ilichovski PhD.
- Assist. prof. Boncho Mitev PhD.
- Assist. prof. Bistra Nikolova PhD.
- Assist. prof. Sergey Kossev PhD.

ECONOMICS AND MANAGEMENT

Content

1.	WEN-SSS-EM-01	9
	ONLINE TRADE-DEVELOPMENT AND DIGITAL MANAGEMENT	
	<i>Ана Тодорова, Мирослава Бонева</i>	
2.	WEN-SSS-EM-02	10
	АНАЛИЗ НА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ МОДЕЛИ ЗА ПУБЛИЧНО-ЧАСТНИ ПАРТНЬОРСТВА (ПЧП)	
	<i>Диана Аврамова, Даниел Павлов</i>	
3.	WEN-SSS-EM-03	18
	ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАСТЕЖ НА МАЛКИ ФИРМИ В ОБЛАСТ РУСЕ	
	<i>Нели Рашева, Даниел Павлов</i>	
4.	WEN-SSS-EM-04	24
	ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРОЦЕСНО-ОРИЕНТИРАНИЯ ВЪТРЕШЕН КОНТРОЛ В ИНДУСТРИАЛНИ ПРЕДПРИЯТИЯ	
	<i>Румен Христов, Людмила Михайлова</i>	
5.	WEN-SSS-EM-05	28
	ETHICAL AND MORAL IMPLICATIONS IN THE USE OF BIG DATA IN THE INFORMATION SOCIETY	
	<i>Антония Василева, Julio Alard Josemaria</i>	
6.	WEN-SSS-EM-06	32
	ОРГАНИЗАЦИОННАТА ЕНЕРГИЯ ОСНОВА НА ЕНЪРДЖИ МЕНИДЖМЪНТА	
	<i>Антоанета Ябанозова, Свилена Рускова</i>	
7.	WEN-SSS-EM-07	38
	СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ПОДОХОДНИТЕ ДАНЪЦИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И РЕПУБЛИКА ТУРЦИЯ	
	<i>Айсел Нерми Билял, Камелия Асенова</i>	
8.	WEN-SSS-EM-08	43
	СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА КОСВЕНИТЕ ДАНЪЦИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И РЕПУБЛИКА ТУРЦИЯ	
	<i>Есин Бейти Хаджисийонуз, Камелия Асенова</i>	

WEN-SSS-EM-01

ONLINE TRADE - DEVELOPMENT AND DIGITAL MANAGEMENT¹

Ana Todorova – Student

Department of Management and Business Development,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359899202925
E-mail: s165530@stud.uni-ruse.bg

Principal Assist. Prof. Miroslava Boneva, PhD

Department of Management and Business Development,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +35982888776
E-mail: mboneva@uni-ruse.bg

Abstract: *The research aims to discuss online trade and information systems that support the digital control of the relevant business processes. To achieve this goal, the development of online commerce in Bulgaria has been explored and briefly presented; the key business processes in e-commerce have been identified and functionalities of some management information systems suited to online marketing have been investigated.*

Keywords: *E-commerce, Online Commerce, e-sales, e-business, Online Business, Digital Management; Management Information Systems*

The paper is awarded with "Best Paper" Crystal Prize - 58th Science Conference of Ruse University, Bulgaria, 2019, ISBN 978-954-712-753-1.

¹ The report was presented at the Student Scientific Session on 08.05.2019 in the Economics and Management section.

ANALYSIS OF EXISTING MODELS FOR PPP²

Diana Avramova – Student / PhD Student / Young Scientist

Department of Management and business development,

University of Ruse “Angel Kanchev”

Tel.: +359889517349

E-mail: davramova@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Daniel Pavlov, PhD

Department of Management and business development,

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: +359884343132

E-mail: dpavlov@uni-ruse.bg

Abstract: *The paper presents a review of different understandings about the Public Private Partnership. Thus it would help the researchers to find a better understanding about the benefits and outcomes from any Public Private Partnership and be able to use it in different formats, especially in case this partnership is with academic representatives.*

Keywords: *Public Private Partnership , university*

JEL Codes: *M10, I20*

ВЪВЕДЕНИЕ

Ограничените финансови приходи подтикват редица висши учебни заведения да потърсят партньорство с бизнеса, сред които е и публично-частно партньорство (ПЧП). Притиснати, академичните ръководители са в ситуация, при която изграждат и поддържат пазарни взаимоотношения. Правилният избор на конкретния модел на ПЧП е предпоставка и за успешната реализация на партньорството. Ето защо, целта на настоящия доклад е да представи основни черти на съществуващите модели на Публично-частно партньорство, а основната задача пред доклада е да представи виждания на различни автори и институции, с което да обогати възможността на академичните мениджъри да управляват публични частни партньорства.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Теорията на ПЧП произтича от разбирането, че публичните организации трябва да използват пазарно-ориентирани механизми, за да се отговори на нарастващите потребности и изисквания на обществото. Във времена на бюджетни ограничения публичните органи изглеждат все по-склонни да делегират отговорността за изпълнение и управление на големи инвестиции на представители на бизнес или неправителствен сектор.

Опитът на България и в частност на Русенски университет „Ангел Кънчев“ (РУ) в използването на нови публични инструменти за управление, в това число и публично-частните практики, е все още сравнително слаб. Ето защо е изключително важно да се анализира съществуващата литература по темата ПЧП за да се изследват след това реакциите на заинтересованите страни към участието в такива съвместни усилия.

² Докладът е представен на студентската научна сесия на 2019 в секция..... с оригинално заглавие на български език: АНАЛИЗ НА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ МОДЕЛИ ЗА ПЧП.

Изследванията на Станимиров и други (Evgeni Petrov Stanimirov, Vladimir Sashov Zhechev, Maria Radoslavova Stanimirova., 2016) за управление на връзките с клиентите в голяма степен могат да се приложат и за подобряване на връзките на индустриалните предприятия и с образователните институции.

Бизнес средата оказва влияние за инициране на ПЧП. За нейната оценка могат да се ползват различни метрични инструменти, както Загорчева (Загорчева, Д., 2016) набляга на местната данъчна политика и инвестиционната политика на общините.

След обстоен обзор на литературата по темата може лесно да се види, че са описани множество примери от различни сфери като най-слабо е засегната сферата на образованието. Освен това примерите за ПЧП по-скоро са подробно разписани в управленска фаза планиране и контролиране, а липсват примери за управленска фаза инициране на ПЧП. Примерите за ПЧП на обучителна организации и частен предприемач са също оскъдни.

В следствие на дискуссионен форум на Председателите на Общински съвети в Република България на тема: „Публично – частните партньорства и общинските съвети – нормативна рамка, практики и решения”, Националната асоциация на действащите Председатели на Общински съвети в Република България разработва ръководство (Ръководство за местните власти., 2006) за местните власти по ПЧП, където подробно е разписано какво е публично-частно партньорство и как се осъществява. Разглеждат се и примери за ПЧП на общини в България, предимно в инфраструктурни проекти.

В сферата на администрацията Джукелова (Джукелова, В., 2013) разглежда възможностите за развитие на иновативни ПЧП за укрепване на административния капацитет на релевантните координиращи и контролиращи държавни институции чрез използването на подприоритет на оперативна програма административен капацитет 1.4. „Администрацията – партньор на бизнеса“.

В социалната и здравна сфера Мария Радева (Радева, М., 2013) извежда възможностите за развитие на социалната инфраструктура чрез ПЧП. Тя представя примера на една от първите ПЧП схеми в сферата на здравеопазването в Германия, където е създаден Център за протонно лечение в Университетската болница в Есен. Същата авторка описва и пример от Босна и Херцеговина, където в гр. Бижелжина между правителството и австрийска компания Vamede изградена болница. Вълков (Вълков, В., 2013) разглежда частните социалноосигурителни фондове като елемент на ПЧП, а Кръстев (Кръстев, К., 2008) дава пример от Чехия където е изградена къща – тип „Хотел“ на паркинга на военната болница в Прага за настаняване на собствени пациенти на болницата, техните близки и посетители на техни конгреси и други форуми.

В транспортната сфера Петя Коралова (Коралова, П., 2013) разглежда ПЧП като фактор за увеличаване на товарооборота на Дунавските речни пристанища. Тя проучва всички пристанища по поречието на Реката и анализира техния товарооборот. Даниела Балева (Балева, Д., 2013) разглежда проект в Тайван за създаване на високоскоростна ж.п. мрежа, който е и един от най-големите ПЧП проекти в световен мащаб. По него е сключен концесионен договор, който предвижда в замяна на изграждането на ж.п. мрежата частния партньор да има право на печалба от експлоатацията и за срок от 35 години. Европейският експертен център за публично-частно партньорство (ЕРЕС, 2014), който е съвместна инициатива на ЕК и на Европейската инвестиционна банка, описва примери за ПЧП от Португалия в транспортния и водния сектор, като се започне от моста на Васко да Гама и се стигне до три дълги магистрали, голяма част от които минават през гъстонаселени крайбрежни зони и още седем магистрали за такси за изминат участък, както и други примери за ПЧП включващи концесия за градски железопътен транспорт и пристанищни терминали в страната. В друга статия на ЕРЕС (ЕРЕС, 2015) е описан пример на Германското министерство на транспорта, което за да изпълни едни от най-значимите си пътни проекти използва ПЧП като събира такси за изминат участък и така се разплаща с частния партньор. Този модел се указва изключително ефикасен и ниско рисков, защото дългосрочните потребности от ПЧП по пътищата са сравнително предсказуеми и така може лесно да се изчисли възвръщаемостта на инвестицията.

Експерти (Matt Bull, Anita Mauchan, Lauren Wilson, 2019) от Световната банка също подробно разглеждат рисковете при ПЧП проекти в транспортния сектор. Те анализират трафик риска при строеж на пътища.

В сферата на транспорта Европейската инвестиционна банка прилага инструмент MED 5P (EIB, 2014) който да подпомогне ПЧП и да деблокира редица проекти за ПЧП в Египет, Йордания, Ливан, Мароко и Тунис. По този начин се очаква да се насърчи по-широко и по-ефективно използване на схемите за ПЧП за осъществяване на инфраструктурни инвестиции в региона. Дейностите по MED 5P са предназначени да допринесат за изпълнение на целите на политиките на ЕС в участващите страни. По-специално те ще се стремят да допринесат за: напредък към интегрирана инфраструктура в целия средиземноморски регион; насърчаване на доброто управление при възлагането на ПЧП; смекчаване на изменението на климата и приспособяване към неговите последици.

MED 5P се финансира от Европейския съюз чрез Инструмента за инвестиции в съседство (NIF) на Европейската комисия (Генерална дирекция за развитие и сътрудничество – EuropeAid).

Средствата по програма MED 5P могат да финансират юридически, технически и финансови консултантски услуги. Обикновено тези средства се използват за финансиране на: предварителната оценка за осъществимост на потенциален ПЧП проект; проучването за осъществимост на потенциален ПЧП проект; съвети за транзакции за структуриране, възлагане и изпълнение на ПЧП проект в напреднал стадий на подготовка.

Във водния сектор световната банка (worldbank, 2019) описва пример на ПЧП в Руанда. Бързо нарастващото население на Кигали, Руанда, натоварва инфраструктурните услуги на града. Поддържането на достъпа на хората до вода е основен приоритет, тъй като населението на града набъбва, но макар че степента на покритие на водата се смята за висока, капацитетът за производство на вода не се придържа към нарастването на населението. За да се преодолее този проблем, правителството на Руанда решава да си сътрудничи с частния сектор за диверсифициране и подобряване на водоснабдяването на бързо развиващия се столичен град чрез ПЧП. През септември 2010 г. правителството на Руанда сключва 27-годишна концесия за изграждане, експлоатация и поддържане на 40 000 м³/ден водоснабдителна схема. Стойността на проекта е 75 млн. долара.

В ръководство на Националната асоциация на действащите Председатели на Общински съвети в Република България (Ръководство за местните власти, 2006) като успешен е посочен примера на Град Картагена, Колумбия, където се създава Съвместно притежавана компания, осигуряваща градските водни услуги. Изправяйки се пред голяма неефикасност и некачествени услуги, управлението на Картагена прекратява водните и канализационни услуги. На тяхно място, създава компания със смесен капитал (Акуакар) да обслужва 750,000 жители на града. Акуакар е съвместно притежавана компания от управлението на община Картагена и “Барселонски води”, испански доставчик на водни услуги. Възложен ѝ е 26 годишен договор за управление и експлоатация, и поемане контрола върху системата.

В сферата на сигурността и отбраната Даниела Балева (Балевал Д., 2013) разглежда пример от САЩ, където Министерството на отбраната ангажира частния сектор в създаване на продукти и извършване на дейности в области, традиционно запазени за американската армия. Развиват се индустриални и технически центрове на територията на военните складове и ремонтни работилници защото след промяната на външнополитическата среда в началото на 90-те години в много от тези обекти производството се преустановява, в резултат от което инфраструктурата става твърде скъпа за поддръжка. Правителството подема инициатива за привличане на частния сектор, който да развива дейността си на територията на държавните обекти, като държавата запазва собствеността си върху съоръженията, а частният сектор произвежда както за реализация на свободния пазар, така и за нуждите на държавата.

Кънев дава примери за ПЧП във военния сектор от САЩ и Великобритания (Кънев, Е., 2011), където държавата привлича частни капитали за осъществяването на мащабни военни програми. Особено разпространени са частните инвестиции в секторите на авиониката и авиацията. В по-малките страни набират популярност така наречените офсетни сделки, при

които компаниите от частния сектор получават големи държавни поръчки за военната промишленост само ако направят определен размер инвестиции в националната икономика

В сферата на климатичните промени Татяна Манчева (Манчева, Т., 2013) разглежда пример от Малдивите за управление на отпадъците чрез ПЧП и пример от община Букурещ, Румъния за управлението на водите чрез ПЧП.

В сферата на туризма Драганов (Драганов, Р., 2013) разглежда ПЧП в частност на културния туризъм, като посочва примера на ПЧП за банята в Банкя

В сферата на околната среда експерти (World bank., 2018) от световната банка изследват примери на ПЧП в инфраструктурни проекти, свързани с понижаване на емисии на въглероден диоксид. Целта на това проучване е да идентифицира и разпространи информация за частното участие в инфраструктурни проекти в страните с ниски и средни доходи. Базата данни подчертава договорни условия, използвани за привличане на частни инвестиции, източниците и местоназначението на инвестиционните потоци и информация за основните инвеститори. Понастоящем сайтът предоставя информация за повече от 8 000 инфраструктурни проекта от 1984 до 2017 година. Той съдържа над 50 полета за всеки проект, включително година, финансова година на закриване, предоставени инфраструктурни услуги, вид частно участие, технология, капацитет, местоположение на проекта, продължителност на договора, частни спонсори, доставчици на заеми и подкрепа на банките за развитие.

Донева разглежда примери на ПЧП в селските райони с които доказва, че когато усилията на хората се обединят около една обща цел, могат да се създадат нови работни места, подобрения в областта на околната среда и нови услуги (Донева, 2013).

Европейската инвестиционна банка публикува статия през 2010 г. на тема „Публично-частни партньорства в Европа - преди и по време на последната финансова криза“ (EIB, 2010). Документа предлага актуализирано описание на макроикономическите и секторни

значението на ПЧП в Европа - без да оценява ПЧП от нормативна гледна точка. Авторите отбелязват че пазара на ПЧП в Европа продължава да се разнообразява в различните страни и сектори, но по време на кризата значително спада броя на сключените договори и размера на направените инвестиции в следствие на този метод на договаряне. Наблюдава се използване на ПЧП проектите не само в традиционния транспортен сектор, а също така и в нови сектори като образование и здравеопазване (оборудване на обществени сгради – училища, болници, затвори) и околна среда (третиране на вода / отпадъци, управление на отпадъците). Любопитен е факта, че освен Обединеното кралство като традиционен лидер в сферата на ПЧП, и други страни като Франция, Германия, Испания са развили и диверсифицирали своите пазари за ПЧП, а руги по-слабо развити страни проявяват интерес и са започнали да разработват ПЧП програми, но все пак много държави-членки на ЕС имат ограничен опит с ПЧП или изобщо нямат такъв.

През 2016 ЕРЕС публикува „Препятствия пред инвестициите в ПЧП

Принос към третия стълб на Инвестиционен план за Европа“ (ЕРЕС, 2016), с която публикация цели да допринесе за стимулиране дискусиите за ПЧП, както и да насърчи разпространението на добри практика в тази област. Публикацията описва опита на страни членки, които са използвали ПЧП метода и са успели да осъществят ефективни проекти и препятствията пред използването на ПЧП в държавите членки на ЕС, където този метод не е толкова разпространен.

Министерски съвет в България създава редица документи по темата, като например в „Практическо помагало. Методика и примерни образци на договори за реализиране на публично-частно партньорство от местната власт“ (Министерски съвет., 2009) се посочва исторически как възниква ПЧП и какви са основните му фази. Много важен елемент в този документ са примерните образци на договори за ПЧП, а в документа „Развитие на публично-частни партньорства, аутсорсинг и други форми на предоставяне на услуги“ (Министерски съвет., 2007). Министерски съвет разглежда основните характеристики на същността на публично-частното партньорство, възможностите, които носи то и проблемите, които могат да възникнат при прилагането му, но отново няма детайлна информация за фаза инициране.

Министерство на финансите също разработва документи по темата, като в Методически указания за публично-частно партньорство (Министерство на финансите., 2008) обстойно описва етапите планирани и реализирани на ПЧП. а чрез Електронен модел за ПЧП (Министерство на финансите., 2008) министерството разработва възможност за оценка на риска и добавената стойност от ПЧП проектите. След въвеждане на данните, системата автоматично изчислява финансово-счетоводните параметри. Резултатите от модела са количествени и графични измерители на две опции - поотделно и сравнени заедно. На тяхна база използващият модела може да реши коя от двете опции е по-добра от гледна точка на държавата. Крайната цел на модела е да покаже финансовите параметри при всяка от опциите, номиналните и дисконтирани парични потоци и нетната настояща стойност на всяка от тях, сравнени заедно и с бюджета на проекта.

Световната банка създава през 2017 година ръководство за договорни разпоредби за ПЧП (World bank, 2017), което се основава на над 20-годишна практика на пазара на ПЧП в световен мащаб, чрез опита на юридически съветници, подпомагали двете страни в ПЧП проекти както от развитите страни, така и от развиващите се. Ръководството има за цел да предостави на възлагащите органи анализ и конкретни разпоредби, които обикновено са включени в договор за ПЧП. В документа се разглеждат договорни въпроси и резултати, които да помогнат възлагащите органи да оправдаят очакванията на частния сектор, както и техните собствени, когато са избрали ПЧП като метод на договаряне.

Въз основа на данните, осигурени от ЕРЕС в изследване на 54 ПЧП проекти в страните от източните балкани, след анализ (ЕРЕС., 2014) на проектите се вижда че отново най много проекти са реализирани в транспортния сектор 71% за периода 1998-2013 година, следва сектор околна среда с 16 % и социални проекти с 8%, а секторът на образованието заема едва 2 % от всички проекти на територията на изследваните страни: Хърватия, Сърбия, Косово, Албания, Босна и Херцеговина, Монтенегро.

Въз основа на следващо изследване на ЕРЕС (ЕРЕС., 2016) две години по-късно първенци в ПЧП проектите са Англия, следвана от Франция, Словакия, Норвегия, Германия и други, като ако тези проекти се разделят по сектори отново на първо място е сектор Транспорт, следван от секторите Защита, Образование, Околна среда, Здравеопазване, Телекомуникации, Култура и Публични услуги.

Според Министерски съвет международния интерес към ПЧП нараства и това може да се обясни с три водещи фактора: допълнителни инфраструктурни инвестиции, по-добра ефективност в оползотворяване на ресурсите и общи икономически изгоди.

„Допълнителни инфраструктурни инвестиции – икономическият растеж до голяма степен зависи от изграждането и модернизирването на инфраструктурни обекти, предимно в комуналната инфраструктура и транспортните системи. Също така в много страни съществува спешна необходимост от нова социална инфраструктура, като болници и болнично оборудване, затвори, учебни заведения и жилищен фонд. Всички тези области се явяват потенциално благоприятни за ангажиране на частния сектор

По добра ефективност в оползотворяване на ресурсите – опитът от осъществената приватизация показва, че много дейности, дори и традиционни за публичния сектор, могат да се осъществяват по ефективно чрез компетентностите и системите от стимули, присъщи на частния сектор.

Общите икономически изгоди от активи на публичния сектор – значителни публични средства са инвестирани в изграждане на активи, от рода на отбранителни технологии и иновативни информационни системи, които обаче се използват за ограничен брой публични приложения. Привличането на компетентностите на частния сектор за използването на тези активи в по-широк набор от приложения може да доведе до значително увеличаване на реализираните ползи на публичния сектор.“ (Константинов, Д., 2006)

ИЗВОДИ

Гореизложените примери дават добра представа що е то ПЧП и какви са ползите и конкретните резултати от него, но липсва подробно разписана частта как се е стигнало до

реализиране на тези ПЧП-та, т.е. липсват примери за фаза инициране на ПЧП. Забелязва се, че преобладават повече примери за ПЧП проекти от сектор здравеопазване, администрация, транспорт, воден сектор, сигурност и отбрана, климат и околна среда и други, и много малко примери от сектор образование. Тези факти провокират авторите на настоящата статия да си поставят за цел да разработят и апробират примерна методика (Avramova D, Pavlov. D., 2018) за инициране на ПЧП между производствено предприятие и висше учебно заведение, с възможност за приложение и както на ниво университет, така и на ниво катедра, лаборатория, училище, детска градина и други образователни структури.

Представените в този доклад анализи обогатяват възможностите на академичните ръководители да изберат подходящ модел на ПЧП, чрез който да изградят дългосрочно сътрудничество с представители на бизнеса.

REFERENCES:

Avramova D, Pavlov. D. (2018) Methodology for initiating a public-private partnership with a higher education institution. 57th Annual science conference of Ruse university and union of scientists-Ruse NEW INDUSTRIES, DIGITAL ECONOMY, SOCIETY – PROJECTION OF THE FUTURE. 25-26.10.2018. FRI-2G.404.-1-EM-09

Baleva, D. (2013). Dinamika na publichno chastnoto partniorstvo. Sp. Ikonomicheska missal (*Оригинално заглавие: БАЛЕВА, Даниела. Динамика на публично-частното партньорство. Икономическа мисъл, 2013, № 2, с. 136-148. ISSN 0013-2993*)

Djukelova, V. (2013). Rolia ta na operativna programa "Administrativen kapacitet" za razvitiето na inovativni publichno chastni partniorstva. Sofia: Avangard prima. ISBN 978-619-160-248-3 (*Оригинално заглавие: Джукелова, В. Ролята на оперативна програма Административен капацитет" за развитието на иновативни публично-частни партньорства, Публично-частното партньорство. София : Сб. с докл. от Четвърта нац. науч. конф. за докторанти, проведена на 24 апр. 2013 г. / София : Авангард Прима, 2013 (София : БПС) . ISBN 978-619-160-248-3*)

Doneva, U. (2013). Faktori za uspeha na publichno-chastnite partniorstva v programata za razvitiето na selskite raioni. Sofia: Avangard prima. ISBN 978-619-160-248-3, s.221 (*Оригинално заглавие: Донева, Ю. Фактори за успеха на публично-частните партньорства в програмата за развитие на селските райони (2007-2013). Публично-частното партньорство. София : Сб. с докл. от Четвърта нац. науч. конф. за докторанти, проведена на 24 апр. 2013 г. / София : Авангард Прима. ISBN 978-619-160-248-3, с.221*)

Draganov, R. (2013). Publichno-chastnite partniorsta v postmodernia kulturnen turizam. Sofia: Avangard prima. ISBN 978-619-160-248-3, с. 150 (*Оригинално заглавие: Драганов, Р. Публично-частни партньорства в постмодерния културен туризъм. Публично-частното партньорство. София : Сб. с докл. от Четвърта нац. науч. конф. за докторанти, проведена на 24 апр. 2013 г. / София : Авангард Прима, 2013 (София : БПС) . ISBN 978-619-160-248-3, с. 150*)

EIB, (2010) Economic and Financial Report 2010/04 July 2010 PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN EUROPE – BEFORE AND DURING THE RECENT FINANCIAL CRISIS file:///C:/Users/User/Downloads/efr_epec_ppp_report.pdf

EIB, (2014) MED 5P EU Public-Private Partnership Project Preparation Advisory facility for the Southern, © EIB – (09/2014) – QH-01-14-745-EN-C – ISBN 978-92-861-2089-3 – doi: 10.2867/65487– © EIB GraphicTeam, http://www.eib.org/attachments/country/femip_med_5p_en.pdf

EPEC, (2016) Hurdles to PPP investments A contribution to the Third Pillar of the Investment Plan for Europe, November 2016. file:///C:/Users/User/Downloads/epec_hurdles_to_ppp_investments_en.pdf

EPEC, (2014) Portugal PPP Units and Related Institutional Framework, January 2014. http://www.eib.org/attachments/epec/epec_portugal_ppp_unit_and_related_institutional_framework_en.pdf

EPEC, (2016) Market Update Review of the European PPP Market First half of 2016, http://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_h1_2016_en.pdf

EPEC, (2015) PPP Motivations and Challenges for the Public Sector Why (not) and how .October 2015. http://www.eib.org/attachments/epec/epec_ppp_motivations_and_challenges_en.pdf

EPEC, (2014) Overview of the PPP Legal and Institutional Frameworks in the Western Balkans, July 2014, http://www.eib.org/attachments/epec/epec_overview_ppp_institutional_arrangements_institutional_frameworks_en.pdf

Kanev, E., (2011). Publichno-chastnoto partniorstvo. Principiq modeli I politiki za chastno predlagane na publichni uslugi. Izd. Istok-Zapad. ISBN 978-954-321-823-3 (**Оригинално заглавие:** *Кънев, Е. Публично-частно партньорство. Принципи, модели и политики за частно предлагане на публични услуги. 2011г. Изд. „Изток-Запад“. ISBN 978-954-321-823-3*)

Koen Jonkers. (2018) A Regional Innovation Impact Assessment Framework for universities. European Commission. JRC Discussion Paper Joint Research Centre, Brussels January 2018 URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/regional-innovation-impact-assessment-framework-universities> (Accessed on 29.08.2018).

Konstantinov, D., (2006) Publichno chastnite partniorstva: Mejdunarodni koncepcii I praktiki. Sofia: sdrugenie Slovoto. ISBN 954-9337-15-4 (**Оригинално заглавие:** *Константинов, Д. и др. Публично-частни партньорства: Международ. концепции и практики, София : Сдружение Словото, 2006 . - 77 с. ISBN 954-9337-15-4*)

Koralova, P., (2013). Publichno-chastnoto partniorsto kato factor za uvelichavane na tovarooborota na dunavskite rechni pristanishta. Sofia: Avangard prima. ISBN 978-619-160-248-3 (**Оригинално заглавие:** *Королева, П. Публично-частното партньорство като фактор за увеличаване на товарооборота на дунавските речни пристанища. Публично-частното партньорство. София : Сб. с докл. от Четвърта нац. науч. конф. за докторанти, проведена на 24 апр. 2013 г. / София : Авангард Прима, 2013 (София : БПС) . ISBN 978-619-160-248-3*)

Krastev, K., (2008). Formi za funkcionirane na publichno chastnoto partniorstvo. S. Banki, investicii, pari. ISSN 1311-7947 (**Оригинално заглавие:** *Кръстев, К. Форми за функциониране на ПЧП [Публично-частно партньорство] / Красимир Кръстев. // Банки. Инвестиции. Пари, XVI, 2008, № 5-6, с. 7-13. ISSN 1311-7947*)

Mancheva, T., (2013). Klimatichnite promeni I publichno-chastnoto partniorstvo. Sofia: Avangard prima. ISBN 978-619-160-248-3, s.138. (**Оригинално заглавие:** *Манчева, Т. Климатичните промени и публично-частното партньорство. Публично-частното партньорство. София : Сб. с докл. от Четвърта нац. науч. конф. за докторанти, проведена на 24 апр. 2013 г. / София : Авангард Прима, 2013 (София : БПС) . ISBN 978-619-160-248-3, с.138*)

Matt Bull, Anita Mauchan, Lauren Wilson. (2019) Toll-road PPPs: Identifying, mitigating and managing traffic risk. PPIAF, Worldbank group. <https://www.globalinfrastructure.org/sites/gif/files/Traffic%20Risk.pdf>

Ministerski savet, MRRB, (2007) Razvitie na publichno chastnite partniorstva, autsorsing I drugi formi na predostaviane na uslugi. Sofia: Bulbrokers EOOD. (**Оригинално заглавие:** *Министерски съвет, МРРБ, „Булброкерс“ ЕООД. „Развитие на публично-частни партньорства, аутсорсинг и други форми на предоставяне на услуги“. София, 2007. http://www.self.government.bg/decentralization_counsel/analytic_reports2/?id=86*)

Ministerski savet, Savet za decentralizacia na darjavnoto upravlienie, (2009) Praktichesko pomagalo. Metodika I primerni obrazci na dogovori za realizirane na publichno-chastno partniorstvo ot mestnata vlast. Sofia. (**Оригинално заглавие:** *Министерски съвет. Съвет за децентрализация на държавното управление. Практическо помагало. Методика и примерни образци на договори за реализиране на публично-частно партньорство от местната власт. София, 2009.*)

Ministerstvo na finansite, sector PCHP, Direkcija USES (2008) Metodicheski ukazania za publichno chastno partniorstvo. Sofia. Operativna programa Administrativen kapacitet. (**Оригинално заглавие:** *Министерство на финансите, сектор ПЧП, Дирекция „УСЕС“.*)

Методически указания за публично-частно партньорство. София, 2009, Договор № K08-14-1-С от 09.07.2008г., изпълняван по Оперативна програма „Административен капацитет”, <https://www.minfin.bg/bg/page/523>

Ministerstvo na finansite, (2008). Rakovodstvo za izgotviane na finansov model na PCHP. Sistema za parvonachalna ocenka na проекти. **(Оригинално заглавие: Министерство на финансите. Ръководство за изготвяне на финансов модел на ПЧП. Система за първоначална оценка на проекти.** <https://www.minfin.bg/bg/page/523>)

Nacionalna asociacia na deistvashtite Precedateli na Obshtinski saveti v Republika Bgaria, (2006) Publichno-chastno partniorstvo. Rakovodstvo za mestnite vlasti. Sofia. **(Оригинално заглавие: Национална асоциация на действащите Председатели на Общински съвети в Република България, публично – частно партньорство. Ръководство за местните власти.** 2006, София. <http://www.napos-bg.org/wp-content/uploads/2009/03/publicprivatepartnershipguideforlocalgovernmentbg1.pdf>)

Radeva, M., (2013). Publichno chastnoto partniorstvo – novi vazmojnosti za razvitie na socialnata infrastruktura. Sofia: Avangard prima. ISBN 978-619-160-248-3. **(Оригинално заглавие: Радева, М. Публично-частното партньорство – нови възможности за развитие на социалната инфраструктура, Публично-частното партньорство. София : Сб. с докл. от Четвърта нац. науч. конф. за докторанти, проведена на 24 апр. 2013 г. / София : Авангард Прима, 2013 (София : БПС) . ISBN 978-619-160-248-3)**

Stanimirov, E., Zhechev, V., Stanimirova, M., (2016) Strategic Readiness for CRM Process Management: the Case of Business Service Companies in Bulgaria // Sarajevo Journal of Social Sciences; Faculty of Business and Administration; International University of Sarajevo; ISJSS; ISSN 2303-7105, Vol 2, No 1 (2016)

Valkov, V., (2013) Chastnite socialno-osiguritelni fondove kato element na publichno-chastnoto partniorstvo. Sofia: Avangard prima. ISBN 978-619-160-248-3 **(Оригинално заглавие: Вълков, В. Частните социалноосигурителни фондове като елемент на публично-частното партньорство. Публично-частното партньорство. София : Сб. с докл. от Четвърта нац. науч. конф. за докторанти, проведена на 24 апр. 2013 г. / София : Авангард Прима, 2013 (София : БПС) . ISBN 978-619-160-248-3)**

World bank., (2017) Guidance on PPP Contractual Provisions. 2017. file:///C:/Users/User/Downloads/PPPContractualProvisions_Guidance2017.pdf

World bank., (2019) Public-Private Partnership Stories . https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/cbd3f435-e047-40be-ba10-fb939d8eaae3/PPPStories_Rwanda_KigaliBulkWater.pdf?MOD=AJPERES

World bank. (2018) Low-Carbon Infrastructure Private Participation in Infrastructure (PPI) 2002 TO H1 2017. 2018. http://ppi.worldbank.org/~media/GIAWB/PPI/Documents/Global-Notes/2017_Low_Carbon_Infrastructure_PPI.pdf

Zagorcheva, D., (2016). Model za opredeliane na investicionnata privlekatenost na obshtinite v Bgaria. Ruse, RU. **(Оригинално заглавие: Загорчева, Д. 2016 Модел за определяне на инвестиционната привлекателност на общините в България, Научна конференция на РУ&СУ, 2016, с.с.63-67. <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp16/5.1/5.1-11.pdf> (Accessed on 19.02.2017).**

WEN-SSS-EM-03

OPPORTUNITIES FOR SMALL ENTERPRISES GROWTH IN RUSE DISTRICT

Neli Rasheva, PhD candidate

Department of Management and Business Development
Faculty Business and Management,
University of Ruse „Angel Kanchev”, Bulgaria
Tel: +359888860759
E-mail: nrasheva@abv.bg

Assoc. Prof. Daniel Pavlov, PhD

Department of Management and Business Development
Faculty Business and Management,
University of Ruse „Angel Kanchev”, Bulgaria
Tel: +359884343132
E-mail: dpavlov@uni-ruse.bg

Abstract: *The small industrial enterprises in district Ruse are dependant from the big companies. To achieve a growth they need to increase their innovation activity in accordance to the local conditions. Therefore, the report analyses some aspects of the socio-economic environment of Ruse district.*

Keywords: IPR, innovation, small enterprises, Ruse

JEL Codes: M10, O34,

ВЪВЕДЕНИЕ

Приетата през 2010 г стратегия на Европейския съюз „Европа 2020” постави като основна цел постигането на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж на всички държави-членки чрез икономика, основана на знанието. В синхрон с европейската политика в Национална стратегия за интелигентна специализация България очерта като приоритет преминаването на страната от групата на „скромните” към „умерените” иноватори чрез стимулиране на иновативността на частния бизнес.

Интересът към проучване на проблема за възможностите за развитие на малките фирми чрез иновации и регистрация на права върху интелектуална собственост в област Русе е породен от:

- Микро- и малките фирми в област Русе представляват 98,4% от общо нефинансовите предприятия в областта към 31.12.2017г като осигуряват заетост на голяма част от населението и тяхното икономическо представяне пряко рефлектира върху макроикономическите показатели в областта.
- Освен преките чуждестранни инвестиции за устойчивия икономически растеж и конкурентноспособност на местната икономика от стратегическо значение е развитието и комерциализацията на иновационния потенциал при малките фирми. Чуждестранните инвеститори разчитат на квалифицирана евтина работна ръка и ниски данъчни ставки като произведените стоки са предназначени основно към пазарите на развитите страни.
- Придобиването на права върху интелектуална собственост ще даде възможност на малките компании в област Русе да увеличат конкурентните си предимства, обемите от продажби, инвестициите и да излязат на международния пазар.

Обект на изследване в настоящия доклад са малките предприятия от преработвателната промишленост в област Русе.

Предмет на изследването са възможностите за развитие на иновационната дейност на малките фирми в област Русе като средство за фирмен растеж.

Целта на настоящия доклад е да изследват социално-икономически условия, стимулиращи иновационната дейност на микро-и малки предприятия.

Основни задачи пред изследването:

Първо, проучване на социално-икономически условия за развитие на малките фирми в област Русе;

Второ, очертаване на възможности за развитие на иновативна дейност чрез защита на права върху интелектуална собственост в полза на изследваните микро- и малките предприятия в област Русе.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Анализ на социално-икономически условия за развитие на малките фирми в област Русе

Област Русе попада в териториалния обхват на Северен централен район. По данни на Националния статистически институт към 31.12.2017 г населението на Областта е 221 336 души като основно то е съсредоточено в административния и икономически център гр.Русе. Предимство на Община Русе е нейното стратегическо местоположение. Разположена по поречието на р.Дунав, тя е част от Дунавския макрорегион и е "важен национален транспортен комуникационен и търговски възел с намиращи се на нейна територия гранични пунктове на река Дунав и в Свободна (безмитна) зона". (Инвестиционен профил на Община Русе). Общината има добре развита транспортна и жп инфраструктура, а Пристанище Русе е най-голямото в българския участък на река Дунав. Принадлежността към трансграничната агломерация Русе-Гюргево-Букурещ с възможности за достъп до румънския пазар правят региона привлекателен за чуждестранните инвеститори.

Икономическата активност в Област Русе е концентрирана предимно в Община Русе: около 80% от общия брой предприятия, обема на нетните приходи и произведената продукция в Областта. Към 31.12.2017 г микро-и малките предприятия представляват 98,4% от общо нефинансовите предприятия в Русенска област като общия дял на заетите лица в тях надхвърля 50% (НСИ). Икономическата активност и заетостта през последните години показват тенденция на нарастване. Статистическите данни за 2017 г показват, че макроикономическите показатели бележат увеличение. БВП на човек от населението в област Русе нараства като през 2017 г., достига 11 152 лв. при 14 280 лв. за страната. През последните 10 години добавената стойност от местната икономика също нараства като през 2017 г БДС достига 2 151 млн.лв. с 5,5% повече от предходната година. Най-голям дял имат услугите с 1 198 млн. лв., следвани от индустрията с 800 млн. лв. и аграрния сектор – 153 млн.лв. (НСИ). Безработицата остава по-ниска от средната за страната – 5,7% при 6,2% за страната.

Институтът по пазарна икономика отчита увеличение на трудоспособното население с висше образование за сметка на това с основно и средно. Като цяло обаче региона следва тенденцията в страната за влошаване на качеството на образованието, което заедно с демографския срив, отрицателния естествен прираст за региона (-8,9%) и застаряващо население не задоволяват изискванията на бизнеса. Липсата на кадри във всички икономически сектори е основен проблем за фирмите в Русе. Градът от години губи население, а най-близките областни центрове Силистра и Разград не успяват да компенсират липсата на квалифицирана работна ръка, където висшестите са малко, а над 30% от работещите са без средно образование. Недостигът на човешки капитал налага повишаване на квалификацията на служителите с оглед оптималното използване на трудовия ресурс, както и използване на технологии с по-висока степен на автоматизирано производство.

За настоящия доклад, интерес за развитие на иновационна активност и трансфер на технологично знание представлява преработващата промишленост. Характерни за региона са нискотехнологичните производства. Русе има установени традиции в отрасли като металургията, машиностроенето и металообработването, химическа промишленост, текстилна

и конфекционна промишленост, мебелната и хранително-вкусова промишленост. Стратегическото географско местоположение на град Русе, изградената инфраструктура и социално-икономическия профил привлича чуждестранни индустриални инвеститории с експортно ориентирано производство.

Силно присъствие на преки чуждестранни инвестиции има в сектора за производство на автомобилни компоненти: френският производител на алуминиеви части „Монтюпе“ ЕООД, германската компания за заключващи системи „Вигте Аутомотив България“ ЕООД и производителят на филтри за коли – „А.Л.Филтър“ ООД. Сред големите инвеститори в региона са също „Керос България“ – производител на подова и стенна керамика, „Тамарес Индъстрис България“ – производител на машинни части, „Атлас Копко Лифтър“ – производител на хидравлична техника, „Септона България“ – производител на памучни изделия за козметични нужди, Логистичен парк Русе. Инвестиционните очаквания в Русе са германският производител на кожена тапицерия за автомобили BADER да инвестира 10 млн.евро в завод и разкриване на нови 700 работни места. „Вигте Аутомотив България“ ЕООД също се разраства като компанията планира ново хале и увеличение на персонала с още 450 души.

Малките предприятия в преработващата промишленост в област Русе в голямата си част са насочили дейността си като подизпълнители на големите компании в региона или извършват услуги на шилеме за външни партньори. Поради ограничения си финансов ресурс малко от тях инвестират в ново оборудване и обучение на персонала. Това не създава възможност за конкурентни предимства на фирмите на пазара и ограничава възможността за създаване на нови работни места, увеличаване на трудовите възнаграждения и инвестиции в квалификацията на персонала. Преките чуждестранни инвестиции създават заетост като използват квалифициран труд на ниска цена. Ниските възнаграждения обаче не привличат много хора и това е основна причина за решението на младите хора да мигрират към икономически по-развитите райони в Южна България и столицата или извън страната. По статистиката на НСИ от 2010г до 2016г населението на град Русе е намаляло с малко под 11 000 души като 6 000 са били във възрастовия диапазон 15-24 години. Ниската цена на труда ограничава развитието на съпътстващи сектори в региона, които зависят от потреблението – заведения, магазини, рекреативни индустрии. (Игнатова,Л.)

2.Възможности за развитие на иновативните идеи и защита на права върху интелектуална собственост за микро- и малките предприятия в област Русе

В литературата има много изследвания за факторите, влияещи върху иновационната активност и защита на интелектуалната собственост на предприятията в България. Пантелеева и колектив (2018) изследват в своя разработка иновационното поведение и интелектуалната собственост в промишлените предприятия в България. На базата на това проучване и на изследвания, проведени от Изпълнителната агенция за насърчаване на малките и средни предприятия могат да се очертаят следните основни проблеми пред предприемачите в България и по-конкретно пред микро- и малките предприятия:

- Основен проблем за иновационната активност на малките предприятия в България е недостатъчния мениджърски опит и оценяване на иновативния продукт като средство за повишаване на конкурентноспособността на фирмата на пазара. Собствениците на малки фирми не са склонни да поемат риск и предпочитат да запазят завоюваните пазарни позиции с утвърдени продукти или като подизпълнители на големи фирми. Те не разполагат с необходимите кадрови и финансови ресурси за разработване на иновативни продукти.

- Икономическият риск и дългият срок за възвращаемост на инвестициите в нововъведения се явяват бариера пред иновационната активност на малките предприятия. Значителните преки разходи, които трябва да се отделят за инвестиции в машини, оборудване, обучение на персонала са сериозно препятствие, с което предприемачите трябва да се справят. При микро- и малките предприятия достъпът за финансиране от банкови институции е по-ограничен в сравнение с големите фирми поради по-високата оценка на риска и изискванията

за обезпечаване на инвестициите с активи. В тази връзка малките фирми трябва да разчитат на собствени средства или средства на приятели и роднини, което не винаги е възможно.

- Нелоялната конкуренция, лесният начин за фалшифициране на новите продукти и недостатъчната информация за придобиване на патенти и лицензионни права ограничават иновативната активност на малките предприятия. За разлика от практиките в ЕС използването на консултантски фирми за експертиза и административно-процедурни облекчения не е популярно в България. Слаба е и връзката на микро- и малките предприятия с научно-изследователските институти и университетите в България като средство за развитие на иновативния потенциал на фирмата.

Разработването на ефективна регионална политика, насочена към стимулиране на иновативния потенциал на малките и средни предприятия е от решаващо значение, предвид потенциалното въздействие върху икономическия растеж, заетостта и интернационализацията на фирмите. Иновационната активност в страната е предимно нискотехнологична. Наталия Стоянова (2017) разглежда предприемачеството на малките и средни предприятия като фактор за устойчиво развитие на региона като подчертава, че конкурентоспособността на българските предприятия продължава да се основава на ниски разходи и ниски данъци, а не на качествени фактори, образование и иновации. Това донякъде се дължи и на намаляването на държавните разходи за финансиране на НИРД и иновациите, като в това отношение се разчита почти изключително и само на европейските фондове.

Измерването на Фондация ПИК - иновационен индекс на българските предприятия показва, че иновационната дейност на българските предприятия е насочена главно към „внедряването на инкрементални продуктови продукти и процесни иновации – новост за местния или националния пазар, както и към организационни и маркетингови иновации, основани преди всичко към т.нар. ”меки умения” и в по-малка степен на ново технологично знание” (Фондация ПИК). ***Ниската активност по отношение регистрация на права върху интелектуална собственост е индикатор, че иновационна система не е достатъчно ефективна.***

В синхрон с националната политика за устойчив растеж, за стимулиране иновативността на частния бизнес и повишаване конкурентоспособността на българската икономика, Община Русе разработи „Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Община Русе 2016-2025”. Целта на стратегията е да се стимулира потенциала на местния бизнес за икономически ръст, основан на научно-изследователска дейност и иновации чрез ефективното взаимодействие между местната власт, Русенски университет, бизнеса и неправителствените организации. Целта е да се осъществи връзка между потребностите и възможностите на пазара, като се съсредоточат усилия върху стимулирането на сфери с добавена стойност за местната икономика и с конкурентоспособен профил в европейски и международен мащаб. (Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Община Русе 2016-2025г) В тази връзка Русенският университет „Ангел Кънчев” е основен участник в реализирането на иновационната стратегия на Община Русе като утвърден научно-изследователски център в техническите науки. Той е сред водещите в България висши училища по отношение на международните партньорства и мрежи, в които участва.

От важно значение за малките фирми при реализиране на иновативните си идеи са два фактора – ролята на посредническите организации, осъществяващи връзка между бизнеса, университета и публичната власт на регионално ниво и достъпа до финансиране. Малкият бизнес на територията на град Русе има възможност да използва възможностите на местните организации, представени от Русенска стопанска камара, Русенска търговско-индустриална камара, Българо-румънска търговско-промишлена палата, Бизнес център за подпомагане на МСП и създадения към него Бизнес инкубатор, Бизнес иновационен център Иннобридж, Българска асоциация за трансфер на иновации и технологии Батти. Усилията на всички тези регионални структури са насочени към подпомагане развитието на бизнеса в региона и неговата интернационализация чрез предоставяне на достъп до информация за потенциални контрагенти в страната и чужбина, организиране на семинари и обучения, осъществяване на връзка между местната власт, университета и бизнеса, изпълнение на проекти за

трансгранично сътрудничество България-Румъния. Дейността на Бизнес инкубатора в Русе е насочена към подкрепа на стартиращия бизнес като помощта се предоставя във вид на производствени помещения, оборотни средства, машини, съоръжения и консултации от специалистите на Бизнес-центъра.

Иновациите в България се финансират основно по ОП „Иновации и конкурентноспособност” като основните приоритетни области са: мехатроника и чисти технологии, информатика и ИКТ, индустрия за здравословен живот и биотехнологии, нови технологии в креативните и рекреативните индустрии. Изследване на фондация ПИК за финансирането по ОП „Иновации и конкурентноспособност” налага заключения, които показват дисбаланс при провежданата политика и централизираното управление на структурните фондове:

- В иновативните проекти предприятията залагат най-вече на внедряването на съществуващи продуктови и процесни иновации.
- Повечето проектни предложения произхождат от Югозападния район, в който попада гр. София и в който се намира най-големия дял от българските предприятия.
- Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р.България изрично предвижда европейските средства като основен източник на финансиране за регионалното развитие на Северозападния район като кандидатите по оперативната програма от този географски регион получават допълнителни бонус точки.

Проучването показва, че общия брой проектни предложения по четирите приоритетни области по ОПИК към 31.05.2018г в Югозападния район са 851, в Северозападния – 595, докато в Северния централен район, където попада гр. Русе – 95.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Социално-икономическото състояние на област Русе е предпоставка за фирмен растеж на малките индустриални фирми. Но, за стимулирането и развитието на иновационната активност на малките фирми с основна тежест са следните фактори:

- достъп до информация относно пазарни предимства на конкурентни иновативни фирми;
- възможността за защита на интелектуална собственост чрез регистрация на търговска марка, полезен модел или патент;
- достъп до финансиране;
- информация за навлизане в международни пазари;
- други.

Комбинацията от изброените фактори предопределя фирмения растеж на малките предприятия. Ето защо, изследователският екип си поставя като следваща задача да изследва онези бариери пред малки препработвателни фирми в област Русе, които затрудняват успешната защита на търговската им марка. Чрез интелектуалната си собственост дребният бизнес може да разшири своето влияние върху родните пазари, както и да предприеме конкретни стъпки за износ зад граница на собствената си продукция.

REFERENCES:

1. **„BITS pomaga na firme v Ruse i Rumaniya po projekta INNOBRIDGE –izgrazdane na transgranichna mreza za inovatsii”** (Оригинално заглавие: „БИЦ помага на фирмите в Русе и Румъния по проекта "INNOBRIDGE - Изграждане на трансгранична бизнес мрежа за иновации" <https://www.bcci.bg/pressview/819>
2. **Fondatsiya Prilozni izsledvaniya i komunikatsii. (2018). Inteligentni politiki za inovatsionen rastez. (Оригинално заглавие: Фондация „Приложни изследвания и комуникации” Иновации.бг. Интелигентни политики за иновационен растеж, 2018)**
3. **IANMSP. (2013). Izsledvane na predpriemachestvoto I perspektivite za razvitie na inovatsiite v MSP. Sofia, 2013. (Оригинално заглавие: ИАНМСП. Изследване на предприемачеството и**

перспективите за развитие на иновациите в МСП. Дирекция „Развитие и интернационализация на малките и средните предприятия“, София, 2013.)

4. Ignatova, Liliya (2019)- “Zaklyucheniya tigar”, v-k “Kapital”, 03.2019 (**Оригинално заглавие:** Игнатова, Лилия „Заклученият тигър” – в-к Капитал, 03.2019)

5. Institut za pazarna ikonomika (2018) – Regionalni profili, Pokazateli za razvitie 2018 (**Оригинално заглавие:** Институт за пазарна икономика-Регионални профили, Показатели за развитие 2018) <https://ime.bg/var/images/Regional-Profiles-2018.pdf>

6. NSI (2017) Regionalna statistika i pokazateli za monitoring, oblast Ruse (**Оригинално заглавие:** **НСИ (2017)** Регионална статистика и показатели за мониторинг, област Русе) <http://www.nsi.bg/bg/content/11422/%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82-%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B5>

7. Obshtina Ruse – Investicionen profil na Obshtina Ruse (**Оригинално заглавие:** Община Русе-Инвестиционен профил на Община Русе) http://www.ruse-bg.eu/uploads/files/Investment/1_Ruse%20Investment%20Profile_210x297_BG_Web.pdf

8. Obshtina Ruse – Inovatsionna strategiya za inteligentna spetsializatsiq na Obshtina Ruse 2016-2025g (**Оригинално заглавие:** Община Русе-Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Община Русе 2016-2025г.)

https://www.ruse-bg.eu/uploads/files/Strategii%20i%20Otcheti/RIS3_Ruse_2016-2025.pdf?fbclid=IwAR1-JBEftdQeqJ5QQtan6ADYDcHewrRyQbXoDvqE4MXSboil_vu_TkJfDOM

9. Panteleeva, I., Varamezov, L., Kostadinova, N. (2018). Inovatsii i intelektualna sobstvenost – sastoyanie I vliyanie varhu firmenoto razvitie. Almanh nauchni izsledvaniya, tom 25, chast 1. (**Оригинално заглавие:** Пантелеева, И., Варамезов, Л., Костадинова, Н. Иновации и интелектуална собственост – състояние и влияние върху фирменото развитие. Алманах научни изследвания, том 25, 2018, част I.)

10. Stoyanova, Nataliya (2017)- Predpriemachestvoto v malkite I sredni predpriyatiya kato factor za ustojchivoto razvitie na regiona, Regionalna ikonomika i ustojchivo razvitie, Sbornik s dokladi ot nauchna konferentsiya na Nauchnoizsledovatelски институт pri Ikonomicheski universitet Varna, 17.11.2017, tom I (**Оригинално заглавие:** Стоянова, Наталия – Предприемачеството в малките и средни предприятия като фактор за устойчивото развитие на региона, Регионална икономика и устойчиво развитие, сборник с доклади от научна конференция на Научноизследователски институт при Икономически университет Варна, 17.11.2017г, том I)

11. The World Bank (2012) -Postigane na intelligenten rastejz. Kak nauchnite izsledvaniya da rabotyat za Bulgaria (**Оригинално заглавие:** „Постигане на интелигентен растеж. Как научните изследвания и иновациите да работят за България”, Доклад No 66263-BG, Световна банка, отдел „Финансиране и развитие на частния бизнес”, януари 2012

12. Русенска Стопанска Камара <https://rusesk.com/>

13. Русенска търговско-индустриална камара

<https://www.bcci.bg/bulgarian/rtp/rcci/rousse.htm>

14. Бизнес център за подпомагане на МСП <https://bsc.smebg.net/>

15. Българска асоциация за трансфер на иновации и технологии БАТТИ <http://batti.eu/%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%81/>

APPLICATION OF PROCESS-ORIENTED INTERNAL CONTROL IN INDUSTRIAL ENTERPRISES³

Rumen Hristov – Student

Department of Management and Business Development,
University of Ruse “Angel Kanchev”
E-mail: rumenvhristov@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. Lyudmila Mihaylova

Department of Management and Business Development,
University of Ruse “Angel Kanchev”
E-mail: liudmilla@abv.bg

Abstract: *The paper analyses some theoretical and practical aspects of the internal managerial control in the industrial enterprises. The design, implementation, and evaluation of internal control system need to be tailored to the size and reporting risks of the organizations (Bilgi, Mihaylova & Papazov, 2015). The aim of the paper is to analyse the application of process-oriented internal control in small Bulgarian industrial enterprise. The analysed enterprise is modern and innovative and social responsible. Some specific managerial decisions are resented and some expected results are demonstrated.*

Keywords: *Strategic control, Tactical control, Operating control, Systems for managerial internal control, Innovative enterprises*

ВЪВЕДЕНИЕ

Вътрешният управленски контрол в неговата цялост и специфика е актуален и важен за съвременната теория и практика въпрос (Papazov & Mihaylova, 2012). В контекста на вътрешния управленски контрол се разглежда и анализира дейността на планираното за създаване предприятие „Симба Ориндж“ и по-конкретно неговата основна дейност по производството на картонени къщи за котки. Интересът към тематиката се поражда основно от това, че подобно производство на котешки картонени къщи се оказва с доста голям потенциал за развитие, включително и с разнообразни модели и качествена изработка. В тази връзка са разработени и част от стратегическите насоки на развитие на предприятието, в т.ч. мисията на компанията „Симба Ориндж“, а именно – да стане лидер в производството и продажбите на удобни и практични къщи от картон за домашни котки.

Котешките къщи, които се предлагат на пазара, са предимно изработени от дърво с отделни „помещения“ за спане и възможност за предпазване от вятър, студ и горещина на животинчетата. Почистването обаче понякога се оказва не особено приятна задача. В тази връзка е предложено използването на картонената къщичка, която практически е рециклируема след употреба.

Стратегическото развитие на индустриалното предприятие „Симба Ориндж“ е изцяло подчинено на идеята за т. нар. Eco-friendly производство, и цялостно рециклиране на продуктите след употреба. Подобна идея се оказва лесно приложима, предвид направлението на дейността на предприятието – според класификатора на икономическите дейности в България (КИД 2008), основната дейност попада в направление 17.29 – Производство на други изделия от хартия и картон.

Следвайки спецификата на дейността е предложен модел за вътрешен контрол, базиран на идеята за процесната ориентация. Тя е подходяща и приложима и поради факта, че предприятието има иновативен характер на дейността, стреми се да прилага модерни методи за индустриални решения (Mihaylova, Papazov & Kirova, 2016; Vitliemov, 2016; Simeonova &

³ Докладът е представен на студентската научна сесия на 09 май 2019 г. в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРОЦЕСНООРИЕНТИРАНИЯ ВЪТРЕШЕН КОНТРОЛ В ИНДУСТРИАЛНИ ПРЕДПРИЯТИЯ.

Nedyalkov, 2018) и е социално отговорно към обществото в своето развитие (Kostadinova & Kunev, 2018).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Анализ на процесноориентираната вътрешноконтролна дейност

Анализът на процесноориентираната вътрешноконтролна дейност в представеното индустриално предприятие се базира на избран процес, който е с най-голямо значение за производствената дейност на предприятието. Той може да се определи като „стратегическото ядро“ на цялата организация, а мениджърите и изпълнителите винаги се отнасят с повишено внимание към него и да спазват определените правила за работа и контрол.

Избраният основен производствен процес е *изрязването на картоната за производството на къщичките чрез лазерно изгаряне*.

Преди да се започне процесът по рязане, картоните се разграфяват според размера на частите от проектираната къща. Необходимо е мерките да се вземат с изключителна прецизност, за да се получат висококачествени крайни продукти, които отговарят на изискванията на клиентите и на стратегическите разбирания на мениджърите за развитие на фирмата и удовлетворяване на клиентските очаквания.

Следващата стъпка е поставянето на картоната в хоризонтална позиция на таблата на лазера с последващата подготовка за процеса на рязане на отделните части и детайли за къщичката.

От съществено значение за качествената изработка на картонената къщичка е типа на лазерната режеща машина. В конкретния случай се използва, лазерната машина CNC Laser cutting Machine 6090, която притежава следните характеристики и съответства на стратегическите намерения на предприятието:

- мощност: 2 лазерни тръби по 90W;
- лазерна тръба: Запечатана, CO2 стъклена;
- произход: Китай;
- сертификат: ISO 9001;
- работна площ: 1600 x 1000;
- охлаждане: водно;
- скорост на рязане: 0 – 40000 мм/мин.;
- използваеми материали: картон, плексиглас, шперплат, дърво;
- цена: 5000 \$/бр.

Цялата работа на лазерната машина е базирана на връзка с компютърна система, от която се задават програмите за рязане и разкрояване на картоните. Програмите, които се имплементират в лазерната машина са изработени предварително на AutoCAD в 2D величина (измерение), което позволява най-добре да се използва цялата работна площ на лазера. Това е съществено предимство при контролирането на отделните етапи в процеса на производство.

Файловете, които се създават в AutoCAD е необходимо да се конвертират с подходящо разширение .EOL.

За въвеждането на програмите в компютъра на лазерната машина се използва друга програма, наречена *Laser CUT*. Тя се придобива след удостовереното закупуване на лазера.

В интерфейса на програмата може да се направи симулация, чрез която да се установи дали в самата програма за рязане има дефект или грешка и да се реагира предварително. Това е също много съществен момент при приложението на процесноориентирания вътрешен контрол в иновативните предприятия, каквото е анализираното предприятие.

Всяка част от сглобяемата картонена къщичка за котки, произвеждана в предприятие „Симба Ориндж“, след изрязването внимателно се изважда от работната табла на лазера и продължава да се придвижва по производствената линия, към следващия производствен участък.

Вътрешният контрол, ориентиран към процесите изисква да се проследи внимателно всяко действие и на работниците и служителите.

Служителите и работниците, които отговарят за качествено изпълнение на този процес, са именно онези които работят с режещите лазерни машини. По своята длъжностна характеристика работниците следва да отговарят на посочените по-долу условия:

- машинен оператор, производство на картонени изделия – който отговаря на код по НКПД – 81432001;
- необходима компютърна грамотност, доказана със съответен документ (удостоверение);
- необходимо завършено техническо образование, доказано със съответната диплома.

Посочената характеристика е за персонала, който е пряко свързан с разглеждания процес на рязане.

Работниците носят отговорност още от приемането на необходимият картон от склада и преминаването на неговата цялостна обработка.

За конкретния разработен процес е необходим непрекъснат контрол от страна както на работниците, така и на супервайзорите на този процес. Към така разглеждания процес, приложеният вътрешен контрол бива стратегически, тактически и оперативен.

Стратегическият контрол по същество е предварителен контрол. Той има за цел да прецени до колко мерките са взети правилно, да проследи и контролира изрязването, навреме да разкрива възникналите проблеми и да предприема необходимите корекции, с цел да се гарантира качеството на крайния продукт.

Предварителният се провежда преди началото на изпълнението на самото рязане. Изразява се в това да се приготви парчето картон за полагане в машината за рязане без да има намачкване по лицевата страна на картоната. Също така важен фактор е да се измерят още веднъж необходимите маркери от разграфяването и да се определи дали са на правилното място. Целта е да разкрият навреме евентуалните грешки в плановете и да се предотврати ненужното изразходване на допълнителни ресурси и увеличаване на себестойността (Parazov & Mihaylova, 2012).

Тактическият контрол се изпълнява по време на рязането на картоната в машината и има задача да разкрива евентуалните отклонения от желаните резултати. Тук се наблюдава дали лазерният плотер работи с конкретната изискуема мощност и скорост на рязане и дали характеристиките на машината съответстват за поставеното предварително задание за работа. При констатирано отклонение от плановете показатели, винаги трябва да се вземат мерки и да се предприемат корективни действия, най-вече по пренастройването на машината и мощността. Това може да забави до известна степен производствения процес. В тази връзка могат да се направят изчисления и за последващите разходи за ремонт или модернизация на машината за рязане на картон. Има разработени и конкретни методики, които подпомагат подобни управленски решения, например публикувана е конкретна съвременна методика за вътрешен контрол върху последващите разходи за ремонт, подобрене, реконструкция и модернизация на дълготрайните материални активи в стопанските предприятия у нас (Nikolova, 2017).

Оперативният контрол има характер на обстойно и детайлизирано оглеждане на изрязаните парчета за картонената къщичка, сравняване с вече отлично и прецизно изрязани такива парчета и при установена грешка, парчетата се местят при тези от второ качество, ако не могат да се коригират след това. Това оглеждане на парчетата става почти незабавно след като са излезли от режещата машина. В резултат на провеждането му се контролират оперативните резултати от производственото звено. Преценява се до колко се постигат необходимите резултати и спазват ли се производствените графици. Всичко това е необходимо за гарантиране на висока ефективност на производството на предприятието и изпълнение на поставените цели от ръководството.

ИЗВОДИ

Теоретико-методологичните проучвания показват, че с „придвижването на бизнеса от проблемите на оцеляването към предизвикателствата на развитието е необходимо въвеждането на формализирани процеси за вземане на управленски решения, механизми на контрол, мотивация“ и т.н. (Kereziev, 2017). В тази връзка е представеният аналитичен пример за необходимостта от вътрешен контрол, ориентиран към основните процеси на производството в избрано индустриално предприятие с иновативен характер.

Направеният анализ позволява да се отличат някои *силни и слаби страни на вътрешноконтролната дейност в предприятие „Симба Ориндж“*.

Като цяло управлението на дейността в т.ч. и контролната дейност са доста добри – най-вече по отношение на произведените продукти – картонени къщички за котки от иновативен тип.

Най-същественият фактор, който е непредсказуем и трудно контролируем, си остава именно човешкият (хората в предприятието). Това до известна степен може да се промени като се заменят работниците с автоматизирани машини. Подобно решение включва автоматично разграфяване на картона, чрез око „камера“ което ще поставя маркерите със 100 процентова прецизност и без грешки веднъж след настройването му.

Друга възможна автоматизация на контролната дейност по хода на процеса е поставянето на картона на таблата за рязане чрез вакуумни (всмуквателни) хватове през определено разстояние в зависимост от големината и дебелината на картона. Ако това се случи, грешките ще се сведат до минимум и предприятието максимално ще се приближи до пълно съвпадение с набелязаните стратегически цели и задачи. Това обаче, ще доведе до недоволство от страна на работниците, чиито работни позиции ще бъдат премахнати (заменени) в предприятието.

REFERENCES

Bilgi, I., Mihaylova, L., Papazov, E. (2015). *Aspects of the Internal Management Control in Turkey*. IN: Proceedings of International Scientific Conference: Science and Technology for Sustainable Maritime Development, 13-14 May 2015, Varna, Bulgaria, „Nikola Vaptsarov“ Naval Academy, 2015, pp. 179-182, ISBN 978-954-8991-81-0.

Kereziev, I. (2017). Professionalizing management in the process of family business succession. Securing sustainable development of Bulgarian family firms. *Business research*, 22 (1 BG), pp. 34-48, ISSN 2367-9247.

Kostadinova, I., Kunev, S. (2018). Analysis of results from survey report on social responsibility's learning needs. IN: 57-th Annual Scientific Conference of University of Ruse "Angel Kanchev" and Union of Scientists – Ruse, ISBN 1311-3321.

Nikolova, B. (2017). Technology of the control on the subsequent expenditure on tangible fixed assets. *Business research*, (1), pp. 40-49, ISSN 2367-9247.

Mihaylova, L., Papazov, E., Kirova, M. (2016). *Specificities of Strategic Controlling in Innovative Enterprises (After the Example of the Bulgarian Knitwear Industry)*. IN: 21-st International Scientific Conference, Brno, Czech Republic, pp. 573-578, ISBN 9788021454132.

Papazov, E., Mihaylova, L. (2012). *Modern Approach to Strategic Control in SMEs*. IN: Proceedings of MIBES International Scientific Conference – Innovation & Sustainability, 25-27 May, 2012, Larissa, Greece, TEI – Greece, pp. 250-260, ISBN 978-960-9510-06-6.

Simeonova, A., Nedyalkov, (2018). *A Crisis Management: Is it Possible to Solve Organizations' Problems by Lean Six Sigma?*. IN: Challenges to Industrial Growth: Anniversary Industrial Growth Scientific Conference, 12-14 October 2018, Sofia, 2018, pp. 8-17, ISBN 978-619-7009-12-5.

Vitliemov, P. (2016). Innovation and sustainability transition in becoming an energy smart city. IN: 55-th Annual Scientific Conference of University of Ruse "Angel Kanchev" and Union of Scientists – Ruse, ISBN 1311-3321.

WEN-SSS-EM-05

ETHICAL AND MORAL IMPLICATIONS IN THE USE OF BIG DATA IN THE INFORMATION SOCIETY

Antonia Doncheva Vasileva – Student

ESIC Business & Marketing School

Tel.: +359 899 914 879

E-mail: tonyvas@abv.bg

Assoc. Prof. Julio Alard Josemaría PhD

Department of Communication

ESIC Business & Marketing School

Phone: +34 679 986 430

E-mail: julio.alard@esic.edu

Abstract: *Currently, and as a result of the use and participation that users make in the context of new technologies, an important amount of personal information is generated that is recorded in databases of different providers. Precisely, the intelligent analysis of these data allows improving business processes, as well as implementing new important advances in fields as diverse as biotechnology and studies on the longevity of human life. However, this treatment of personal data through the so-called Big Data can produce interference in the personal life of individuals due to the constant access to personal and sensitive information of citizens.*

This paper reviews the importance of approaching Big Data technology from an ethical point of view. Despite the importance of this point of view, few studies focus on this topic. This ethical vision should affect, among other issues, the ownership of the data; the ethics of the privacy of people and the consequences of the use of data in decision making. As a main conclusion and given the sensitive nature of the use of data, it is necessary to apply an ethical and moral point of view in the taking and handling of user data.

Keywords: *Big Data, Ethics, Personal Information, Technology*

INTRODUCTION

Big Data is called to be one of the macro trends of the 21st century (Baldominos, 2017). As defined by this author, it is an entirely multidisciplinary field of study in which many professional profiles take part. In addition, it is a set with a huge range of applications ranging from scientific to business, through artificial intelligence systems among others.

This new data paradigm is designed to transform the landscape of socioeconomic policy and research, as well as business management and decision-making (Blázquez and Domenech, 2017). Therefore, identifying which data sources are available, what type of data they provide and how to process this data is basic to generating the greatest possible value for the company or organization.

In addition, this technology is also becoming the key term in decision-making in biomedical research (Colmenarejo, 2017).

The great opportunities that the Big Data world brings are evident and come with new challenges. However, the use of personal data and predictive analysis to create detailed individual profiles has effectively marginalized the regulatory framework by sometimes not considering privacy protections due to the novelty of the methodology (Crawford and Schultz, 2014). The problem with this paradox is that while personal data are also beginning to be used for decision making, good practice regulations for Big Data are still rare. The scarcity of academic literature in this field evidences this argument.

In this sense, Anatolyevna (2017), highlights that Big Data represents an existential risk, even if the information of the privacy of the people is not covered in social networks or blogs, all the information about the user, such as the location, the interests, the search history, the correspondence and even the information of the credit card, can be available to third parties even without knowing with whom exactly your information is shared. The importance of the communication channel lies in close connection with modern technologies in the field, which have great influence upon society as well as upon its methods of communication (Valentinova, 2006).

EXPOSITION

ETHICAL IMPLICATIONS IN THE USE OF BIG DATA IN THE PROCESSING OF PERSONAL DATA

Currently, the impact of the emergence of Big Data in the development of society in general, and at the individual level on personal data of individuals, has led some authors to consider a scientific reflection on the ethical implications of this phenomenon. Thus, as Colmenarejo (2017) points out, there is a need to apply an ethic adapted to this phenomenon insofar as this technology intervenes in both public and private spaces of individuals. Therefore, and following this author we are facing new scenarios that force us to think ethics in a necessarily revolutionary way.

The beginnings of ethical reflection on this activity do not seem clear. For Anatolyevna (2017) the discussion about the moral problem of the use of personal data was first opened in 2011 when different security analysts showed that smartphone brands regularly recorded the geolocation of each device in a hidden file. This fact, although a priori it would be beneficial for the users, while they could provide information about services and discounts close to their location, it also has a negative side, by affecting their personal privacy. In this sense, Big Data goes beyond existing traditional ethical theories towards other categories, such as observation, individual and group discrimination, and finally, reaching moral damage (Anatolyevna, 2017).

Positioning ourselves in the context of Spain, according to the Deloitte consultancy report (2017) the situation of data use and privacy is in a critical state, since there is a general distrust on the part of the users reaching the figure of 72% of Spanish people that consider that companies use and share their personal data with third parties. This has an effect on the private sphere of individuals. Solove (2008) includes in his work the concern of the legal theorist Robert Post who stresses that privacy, being such a complex value, and entangled in contradictory dimensions and diverse meanings, can be addressed in a useful way. This same reflection is in the scope of action of judges, politicians, businessmen, government officials and academics who often have not been able to adequately conceptualize the problems that the privacy law must resolve. Therefore, the difficulty of articulating what privacy is and why it is important has often made the privacy law ineffective and blind to the most important purposes to which it must serve (Solove, 2018).

On the other hand, García (2018) also adds a new space for reflection when including Big Data in the field of biotechnology. In this sense, the author refers to the Human Longevity company whose goal is to decipher the human genome of hundreds of thousands of people in an industrial way to create a massive database, which can also lead to a series of ethical problems. What is certain is the fact that the rules of the game have significantly changed (Markham et al, 2017).

Consequently, the more the lives of people in a cybernetic reality are reflected and recorded, the more their present and their past become almost completely transparent for actors with the right skills and access (Zwitter, 2014). One example is found in The Guardian newspaper where it was revealed that Raytheon (a US defense contractor) developed the Rapid Information Overlay Technology (RIOT) software, which uses freely accessible data from social networks and associated data to analyze a person and perform his daily actions (The Guardian, 2013).

Respectively, the problem of consent to collect and process personal data is also analyzed by what Nissebaum et al have called the "tyranny of the minority". This theory is based on the premise that the information voluntarily shared by a few individuals can reveal the same amount of information about those who decide not to give their consent, while the institutions with which that minority has consented can infer the same results for that majority that has not consented (Nissebaum et al, 2014). This theory was confirmed by a social experiment made from Alan Misolve et al (2010), who revealed the conclusion that could be made from social media friendships. The data that was analyzed was collected from social media profiles and it demonstrated that attributes could be inferred to those who did not share the information based on their social media connections. It has to be underlined the general conclusion of the study that some attributes may be inferred with a high degree of accuracy from the data of only 20% of users (Misolve, 2010).

Moreover, another study from the German scientists Horvát et al (2012) shows that the seemingly innocuous combination of knowledge of confirmed contacts between members on the one hand and their email contacts to non-members on the other hand provides enough information to deduce a substantial proportion of relationships between *non*-members. This type of experiments using Data Mining can help to conclude that if the enough or minimum portion of people who reveal their data about an attribute in concrete matter is available, after that it would be possible to identify which other members of the total population possess that same attribute. Consequently, the omission of providing consent to share personal data may not change the way in which data analysts categorize or treat a citizen.

In sum, using a small portion could help identify a characteristics and statistics of the total population. The critical read of the above-mentioned researches lead us to the conclusion that Big Data is a phenomenon that provides an immense knowledge and understanding of the citizens behaviour in the information society which in the hands of the decision makers can lead to more precise control.

CONCLUSION

Big Data is currently one of the most relevant issues in technology, but it is also one of the most difficult information tools to understand. In general terms, this concept must be considered a socio-technological phenomenon, with implications for the culture of communication of individuals, which affects both their private and public environment.

Among the issues that affect the ethics of Big Data, we can point out, among others, the ethical problem of the ownership of data; the ethical question of the privacy of people and the ethical problem of their use in decision making. These issues require a detailed analysis that allows, as Anatolyevna (2017) points out, to define moral responsibility in the field of information technology, when large groups of people, organized or unorganized, harm society. In this sense, and following the contributions of this author the data is an existential risk that arises from the unpredictability and the possible irreversibility of implementing the optimization process. The obvious demonstration of an important effect on both individual and global responsibility and power also awakes the serious need of a new ethical approach to Big Data which has to prevent an abuse and an incorrect distribution of its power.

REFERENCES

- Anatolyevna, M. D. (2017). *Big Data in Socio-Ethical Measurement*. Retrieved: <http://www.gramota.net/materials/3/2017/12-1/14.html>
- Baldominos, A. (2017). *Almacenamiento de Big Data*. España: García Maroto Editores, S.L.
- Colmenarejo, R. (2017). *Una ética para Big Data: introducción a la gestión ética de datos masivos*. Editorial UOC.

Crawford, K. & Schultz, J. (2014). *Big Data and Due Process: Toward a Framework to Redress Predictive Privacy Harms*, 55B.C.L. Rev.93 Retrieved:
<http://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol55/iss1/4>

D. Blázquez, J. Domenech. (2018). *Big Data sources and methods for social and economic analyses*. Technological Forecasting and Social Change. Volume 130, Pages 99-113. Retrieved:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162517310946?via%3Dihub>

Deloitte (2017). Global Mobile Consumer Survey, (2017) Spain.
<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/es/Documents/tecnologia-media-telecomunicaciones/Deloitte-ES-TMT-Consumo-Movil-2017.pdf> (Retrieved 20 of March 2019).

García, M. (2018). El fin del mundo tal y como lo conocemos. Las grandes innovaciones que van a cambiar tu vida. Editorial Planeta.

Horvát, E. Á., Hanselmann, M., Hamprecht, F. A., & Zweig, K. A. (2012). One plus one makes three (for social networks). *PloS one*, 7(4), e34740.

Lane, J., Stodden, V., Bender, S., & Nissenbaum, H. (Eds.). (2014). *Privacy, big data, and the public good: Frameworks for engagement*. Cambridge University Press.

Markham, A. N., Tiidenberg, K., & Herman, A. (2018). Ethics as Methods: Doing Ethics in the Era of Big Data Research—Introduction. *Social Media + Society*, 4(3).

Mislove, A., Viswanath, B., Gummadi, K. P., & Druschel, P. (2010, February). You are who you know: inferring user profiles in online social networks. In *Proceedings of the third ACM international conference on Web search and data mining* (pp. 251-260). ACM.

P. Valentinova (2006). *On Some Problems Concerning Maritime Radio Communications*: Сборник доклади на Юбилейна научна сесия, т. 2, НВУ „Васил Левски“, факултет „Авиационен“

Solove, J.Daniel. (2008). *«Understanding Privacy»*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts. London, England

The Guardian (2013). *Software Tracks Social Media Defense*. Retrieved:
<https://www.theguardian.com/world/2013/feb/10/software-tracks-social-media-defence>

Zwitter, A. (2014). Big data ethics. *Big Data & Society*, 1(2), 2053951714559253.

WEN-SSS-EM-06

THE ORGANIZATIONAL ENERGY - THE BASIS OF ENERGY MANAGEMENT⁴

Svilena Ruskova

Department of Business and Management Department,
"Angel Kanchev" University of Ruse
Tel.: +359 82888617
E-mail: sruskova@uni-ruse.bg

Antoaneta Yabanozova

Department of Business and Management Department,
"Angel Kanchev" University of Ruse
Tel.: +359 896753245
E-mail: ayabanozova@uni-ruse.bg

Abstract: *In the current paper, a new concept about the Bulgarian conditions in management (called energy management) which could help achieving the strategical organizational aims, is clarified. For the realization of the effective Human Resources helped by this approach the nature of the concepts: energy management, organizational energy and organizational matrix with the support of which a correct strategy for effective management of the human potential in the organization can be selected.*

Keywords: *organizational energy, energy management, energy matrix, intensity and quality of organizational energy*

ВЪВЕДЕНИЕ

В световен мащаб се прилагат изключително разнообразие от методи и подходи за управление на човешките ресурси в организацията, които са доказали своята ефективност и ефикасност. В последното десетилетие се появяват нови идеи и тенденции за управление на персонала в организациите и се утвърждават нови методи, които отчитат индивидуалната и колективната енергия на хората (Ангонова, Д. и др., 2005). Тази тенденция се очертава, на база научни проучвания на мениджърски опит, като се отчита определящата роля, която емоциите играят при оформянето на организационното поведение и управлението на организационната енергия. (Bruch & Ghoshal, 2003).

Целта на настоящия доклад е да се изясни същността на „организационната енергия“, на която се основава една модерна съвременна концепция, наречена енърджи мениджмънт.

Изпълнението на така формулираната цел ще бъде постигната чрез реализирането на следните задачи:

- дефиниране на понятието „организационната енергия“ в индивидуален и колективен аспект;

- изясняване същността на концепцията на „енърджи мениджмънта“, като нов подход за по-ефективно управление на човешките ресурси, основаващ се на организационната енергия.

^{4 4} Докладът е представен на студентската научна сесия на 2019 в секция..... с оригинално заглавие на български език: ОРГАНИЗАЦИОННАТА ЕНЕРГИЯ- ОСНОВА НА ЕНЪРДЖИ МЕНИДЖМЪНТА.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В днешно време бизнес организациите са изправени пред множество тежки условия предопределени от жестока конкурентна борба, ограниченост на ресурсите, непрекъснато променящи се желания на потребителите, радикални технологични изменения, глобализация и др. Тези тенденции предполагат, организациите да се насочат към стабилизиране на своята вътрешна среда, като използват най-ценения ресурс – човешкия. В последните години много изследвания сочат, че за да бъде постигната висока организационна производителност, мениджърите трябва да използват енергията на хората в нея и по този начин да си осигурят конкурентно предимство.

Организационните ценности и способността за ефективно и ефикасно изпълнение на организационните цели в голяма степен зависят от ангажираността на служителите и нейните продуктивни енергийни нива. Трябва да бъде отчетена и определящата роля на индивидуалните ценности и емоции на всеки отделен индивид, които формират корпоративното му поведение (Bruch & Ghoshal, 2003). Истинското предизвикателство пред мениджърите обаче е да се свържат индивидуалните емоции и индивидуалните цели с целите на организацията. Отговорността на висшето ръководство е да гарантира, че визията и стратегията на компанията обхващат емоционалното вълнение на служителите, ангажират интелектуалния им капацитет и създават чувство за неотложност за предприемане на действия. По същество идеята е да бъде разгърната организационната енергия и тя да бъде насочена към стратегически цели на организацията. Това може да бъде постигнато чрез пълното ангажиране на служителите в организацията посредством идентифициране и използване на тяхната положителна енергия. Този инструмент е един сравнително нов подход в областта на управлението на човешките ресурси, който все още не е добре познат, изследван и разпространен в български условия. В известен брой научни публикации той се среща под наименованието „Енърджи мениджмънт“, а в други се представя като „управление на организационната енергия чрез пълно ангажиране“.

1. Дефиниране на понятието „организационна енергия“

Според някои автори съществува много проста измерителна единица за оценка нивото на здраве и корпоративната културата на всеки екип или организация: нейното енергийно ниво. (Steenbarger, 2018). Въз основа на задълбочени научни изследвания се установява, че във високо енергийните групи, се наблюдава силно ангажиране и повишена мотивация чрез вдъхновение. Наблюдава се така нареченото „организационно бръмчене“. В резултат на него отделните служители и екипите стават по-иновативни, проявявайки ентузиазъм и оптимизъм в процеса на своята работа.

Съществуват обаче и примери за „ниско“ заредени енергийно организации, където ангажираността на служителите и тяхната мотивация се управлява чрез задачи и срокове. (Palmar, Dunfort & Buchanan, 2016). Работещите в такива организации имат усещане за заетост, но не и усещане за съпричастност и ангажираност към общата цел, т.е. ентузиазмът липсва. Съвременната концепция за ролята на енергията в управлението на човешките ресурси е един вид нова философия, в която е залегната идеята за управлението на енергийния потенциал в организацията.

Някои автори определят организационната енергия, като „способността да се работи“, заедно с „способността за енергична дейност, жизненост или ефикасност“, което предполага, че както качеството, така и интензивността на енергията допринасят за реализиране на организационни цели. (Schiuma, Mason & Kennerley, 2007). Управлението на този вид енергия е многостепенен процес, който обединява индивидуалната енергия, екипна енергия и организационна енергия, непрекъснато променяща се с течение на времето чрез процес на създаване, изчерпване и обновяване. Тези видове енергия се управляват от индивидуалното поведение, социалното взаимодействие и динамиката на организационната инфраструктура.

Според други, енергията на организацията представлява „нивото на духа, морала, ентузиазма, мотивацията, темпото и представянето, улавящи жизнеността и издръжливостта на организацията“. Този вид енергия може да бъде представена, като сумата на енергийната

динамика на индивидите, но включва и компоненти, които са следствие от взаимодействието и динамиката на екипите и организацията като цяло (Стефанова, 2014).

Брух и Фогел дефинират организационната енергия като принадлежаща към нематериалните, меки умения на човешкия потенциал и представлява силата, с която организациите работят за постигане на своите цели. Организационната енергия това е степента, до която една организация, нейно поделение или екип са мобилизирали своя емоционален, познавателен и поведенчески потенциал, за да преследват своите цели. (Bruch & Vogel, 2011). Просто казано, това е силата, с която работи една компания (поделение или екип) (Bruch, Vogel & Raes, 2009). Съществуват различни видове организационна енергия и тези различни типове са свързани с това, което прави организацията.

За да се възползват от пълния обхват и възможности, вградени в енергията на компанията, мениджърите трябва да разберат три атрибута на организационната енергия.

- Първо организационната енергия включва активираните емоционални, когнитивни и поведенчески аспекти на потенциала.
- Второ енергията на организацията е колективен атрибут, включващ в себе си общия човешки потенциал на една организация (поделение или екип).
- Трето, енергийният потенциал на организацията е променлива величина, която е податлива на управление.

Изследователят в сферата на организационното поведение Дейвид Касуло дава друга дефиниция, свързана с организационната енергия. Според него енергията в организацията произтича от един изключителен лидер и резонира чрез други лидери, зареждайки цялата организация. В резултат на това определение се въвежда научното понятие „резониращи енергийни ресурси“.

Идеята е, че по принцип във всяка организация резонансът започва с ръководителя. Въпреки че енергията е вродена, лидерът създава резонанс чрез яснотата на неговите лични истини, атмосферата в своята организация и мощната, навременна и ефективна комуникация. За да се удължи ефектът, резонансът трябва да бъде преднамерен и дълбоко вграден в цялата организация.

Въз основа на всичко представено до тук може да бъде обобщено, че способността и умението на мениджърите да повишават организационната енергия е от голямо значение, тъй като тя е „горивото, което прави големите организации да работят“ (Krummacker, Vogel & Kunze, 2009). Счита се, че чрез управлението на организационната енергия може да се постигне повишаване на ефективността и по-бързото достигане на организационните цели.

Много американски изследвания показват, че повече от почти всеки друг фактор, засягащ бизнеса, енергията в организациите може да доведе или до „извор“ на корпоративна жизненост или до пълно самоунищожение. Мениджърите трябва да разбират организационната енергия, особено във финансово напрегнати времена, когато ръководителите трябва да намерят начини да ангажират всеки потенциален ресурс и възможност в най-пълна степен. Това разбиране е от ключово значение, както за ръководството от най-високо ниво, така и за другите управленски длъжности в организацията.

Брух и Фогел считат, че всички лидери могат да се научат да стимулират и използват положителната енергия на своите организации. За да се постигне това, ръководителите трябва да са наясно, че служителите на всички нива трябва да бъдат високо ангажирани и мотивирани - както колективно, така и индивидуално, за да могат да идентифицират и да отговарят бързо и адекватно на променящите се условия.

2. Енергийна матрица

Множество проучвания свидетелства за това, че мениджърите обикновено усещат динамиката и енергията в организацията си интуитивно, но им липсват рамки и инструменти за оценка, стимулиране и поддържане на тази енергия. Нещо повече, голям процент от ръководители не знаят как да направят този критичен анализ и какви действия да предприемат по отношение на своите подчинени, така че те да променят своето поведение в посока повишаване енергията на компанията.

В тази връзка Фогел и Брух разработват рамка, наречена енергийна матрица. Те провеждат изследване и измерват енергията в над седемстотин компании в петдесет и пет страни (Vogel, 2011). В хода на това тяхно проучване и практиката през годините, тези автори успяват да изведат основната логика на така наречената „енергийната матрица“. Тя е инструмент, който дава възможност да се измери организационната енергия на компанията (Roseurl, 2016).

По-конкретно, проведеното изследване от авторите показва, че енергията на организациите може да се разглежда в две измерения: интензитет и качество.

Интензитетът на организационната енергия отразява температурата, която една компания е активирала. Потенциалът на поведението, когнитивността и поведението е именно нивото на емоционално напрежение, бдителност, взаимодействие и комуникация, които преобладават в една компания. Тук могат да се разглеждат стойности между висок и нисък интензитет. Докато високият интензитет показва високо ниво на емоционално включване, умствено активиране и ангажираност, ниският интензитет описва намалено ниво на тези състояния. Състояние, при което организацията отчита много ниски стойности на интензитет на организационната енергия, се нарича „режим на сън“.

Качеството на организационната енергия описва, как една компания използва своята енергия и до каква степен емоционални, когнитивни и поведенчески сили на отделните индивиди могат конструктивно се препокрият с общите цели на организацията. Според измерението качество организационната енергия бива положителна или отрицателна.

-положителната организационна енергия се характеризира с конструктивно използване на потенциала на компанията. Служителите насочват емоциите си, умствената си ловкост, загриженост, усилия и дейности, за да съдействат за постигането на организационните цели.

-отрицателна организационна енергия е свързана с липсата на обща ориентация на отделните служители към общите корпоративни цели. Това води до разрушително използване на потенциала на човешките ресурси, респективно и на потенциала на компанията в неговата цялост. В състояние на отрицателна енергия в организациите, служителите показват емоции като страх, фрустрация и досада, следователно пълна неангажираност с корпоративните цели.

След задълбочено анализиране на интензитета и качеството на организационната енергия се установява мястото на организацията в енергийната матрица. По този начин ръководители имат възможност да разработят правилни стратегии за качествено управление с цел увеличаване силните страни на организацията и постигане на устойчиво развитие. Именно това е заложено в идеята на иновативния поход, наречен „Енърджи мениджмънт“.

3. Концепция на подхода „Енърджи мениджмънт“

“Енърджи мениджмънтът” е подход, при който се търси баланс между физическата, умствената, психическата и духовната енергия с цел осигуряване на по-висока ангажираност и по-висока производителност и личностно презареждане. Определена във физиката като способност за работа, енергията идва от четири основни извора на човешките същества: тялото, емоциите, ума и духа. Според този подход във всеки от тях енергията може систематично да се разширява и редовно да се подновява чрез установяване на конкретни ритуали - поведение, което е умишлено практикувано и точно планирано, с цел да се направи възможно най-бързото рестартиране и разгръщане на човешкия потенциал.

От своя страна Фогел и Брух дефинират “енърджи мениджмънта” като нов подход, определящ степента, в която мениджърите на една организация (поделение или екип) мобилизират своя емоционален, когнитивен и поведенчески потенциал за постигане на своите цели. Това води до пълна ангажираност и отдаване в работата, като целта е да се постигне баланс и да се изпълни равенството “цялостна личност = цялостна длъжност”.

Организационната енергия включва в себе си личната и екипна енергия, които са възобновяем ресурс, чието управление води до повишаване на производителността и просперитета на организацията.

В предходната част на настоящата разработка бе изяснено, че „организационната енергия“ се разбира като "вид положителна ефективна възбуда, която хората могат да изпитат

като емоция - кратки отговори на конкретни събития или настроения, или като по-дълготрайни емоционални състояния, които не е необходимо да бъдат отговор на конкретно събитие".

Следователно организационната енергия влияе върху това, до колко служителите в организацията са склонни да изпълняват своите професионални задължения в резултат, на което това рефлектира върху пълноцеността в изпълнението на организационните цели. Именно поради тази причина мениджърите трябва да наблюдават и да могат своевременно да оценяват и управляват, както индивидуалната енергия на всеки служител, така и общата организационна енергия. Това всъщност е и същността на еньрджи мениджмънта.

Важен момент, който трябва да се вземе по внимание е, че приложението на подхода „еньрджи мениджмънт“ не допуска изследването и отчитането мотивацията само на отделния служител. Според него мениджърите следва да усвоят уменията да управляват колективния човешки потенциал чрез създаване на среда, в която емоциите, мислите и действията могат да се споделят и използват в унисон с целите на организацията.

Специалистите в сферата на организационното поведение и управлението на човешките ресурси доказват, че „еньрджи мениджмънтът“ може да се разглежда като еквивалент на колективната динамична сила на една компания, която е много по-силна от сумата на отделните сили или мотивация. Този синергичен ефект на колективна власт се подсилва чрез взаимодействие и групов динамична. Интегрирайки своята работа служителите всъщност „хващат“ емоциите, мислите и дори действията на другите (Krummacker, Vogel & Kunze, 2009). Динамиката се явява един вид „зараза“, чиито ефект води до преливане на енергия от служител в служител.

Изследвания доказват, че отделни индивиди в организацията, уловени в тази динамика създават възможността техните взаимоотношения да станат по-синхронизирани, по-споделящи и съответно да обменят енергия на по-високо ниво. Мениджърите, прилагащи подхода за „управление на организационната енергия чрез пълно ангажиране“, трябва да са наясно, че когато служителите излязат от динамиката или се отдръпнат от нея, тази негативна реакция автоматично се отразява неблагоприятно върху цялостната дейност на организацията.

ИЗВОДИ

Въз основа на гореизложеното в настоящия доклад могат да бъдат направени следните изводи:

- Организационната енергия има важна роля за постигане на стратегическите организационни цели. Чрез управлението на ръководството и съсредоточаването върху ежедневните взаимодействия, които стимулират или преустановяват енергията на служителите, тя е в състояние да движи интензивната страст, ангажираност и ентузиазъм на човешкия ресурс.
- Изучаването и използването на „енергийната матрица“ като средство за диагностициране и управление на организационната енергия е ключов момент в процеса на приложение на подхода „еньрджи мениджмънт“ като средство за повишаване мотивацията на човешките ресурси в организацията.
- Приложението на иновативния подход „Еньрджи мениджмънт“ дава възможност да бъде мобилизиран емоционалният, когнитивен и поведенчески потенциал на служителите в организацията. Организациите, които са в състояние активно да управляват енергията на организацията, са в конкурентно предимство в постоянно променящите се условия на бизнес средата. Мениджърите, които притежават необходимите знания, умения и компетенции да въздействат в желаната посока върху енергийните нива в рамките на организацията, могат да постигат по-висока производителност.

REFERENCES

- Antonova, D. Chapter *III. Global business, human resources, synthetic cultures*. In: Kirova, M., Kotsev, E., Paskaleva, M., Pencheva, M., Ruskova, S. "Synthetic Cultures and Organizational Behavior." Ruse, Primach, 2005, pp. 37-60, ISBN 954-9972-61-5. **(Оригинално заглавие:** Антонова, Д. Глава III. Глобален бизнес, човешки ресурси, синтетични култури. В: Кирова, М., Коцев, Е., Паскалева, М., Пенчева, М., Рускова, С. "Синтетични култури и организационно поведение". Русе, Примах, 2005, стр. 37-60, ISBN 954-9972-61-5).
- Bruch, H., B. Vogel, *Fully charged: How great leaders boost their organization's energy and ignite high performance*, Boston: Harvard Business Press, 2011.
- Bruch, H., B. Vogel, B., A. M. L. Raes, *Productive organizational energy as a mediator between strategic leadership and performance*, 2009.
- Bruch, H., S. Ghoshal, *Unleashing Organizational Energy*, MIT Sloan Management Review, September 2003.
- Krummaker, S., B. Vogel, F. Kunze, *Impact of team energy and leader empowerment on transformational leadership: a follower perspective*, Academy of Management Annual Meeting, 2009.
- Palmar, I., R. Dunfort, D. Buchanan, *Managing Organizational Change*, 2016.
- Roseurl, N., *Organizational Energy: A Whole-System Approach*, Mappalicious, 06.07.2016, URL: <https://mappalicious.com/2016/06/07/organizational-energy-a-whole-system-approach/> (Accessed on 24.04.2019)
- Schiuma, G., S. Mason, M. Kennerley, *Assessing energy within organisations*, Measuring Business Excellence, Volume 11, Issue 3, 2007, URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/13683040710820764> (Accessed on 24.04.2019).
- Steenbarger, B., *Cultivating The Essential Ingredient In Leadership: Energy*, Forbes, Jan 21, 2018, URL: <https://www.forbes.com/sites/brettsteenbarger/2018/01/21/cultivating-the-essential-ingredient-in-leadership-energy/#3d5b1677de1e> (Accessed on 24.04.2019)
- Stefanova, T., *The Scientific Methodology from Antiquity to Modernity - The Road to unified innovation culture*, Scientific Papers of Angel Kanchev RU, 2014, Volume 53, Series 8.3 **(Оригинално заглавие:** Стефанова, Т., Научната методология от древността към съвременното - път към единна иновационна култура, Научни трудове на РУ „Ангел Кънчев“, 2014, том 53, серия 8.3.
- Vogel, B., *Manage Your Organization's Energy*, Harvard Business Review, 2011, URL: <https://hbr.org/2011/02/manage-your-organizations-ener> (Accessed on 24.04.2019)

COMPERATIVE ANALIZE BETWEEN INCOME TAXES IN REPUBLIC OF BULGARIA AND REPUBLIC OF TURKEY⁵

Aysel Nermi Bilyal - Student

Department of Economics,
University of Ruse "Angel Kanchev"
E-mail: aysel1990@mail.bg

Assoc. Prof. Kamelia Assenova, PhD

Department of Economics,
University of Ruse "Angel Kanchev"
E-mail: kassenova@uni-ruse.bg

Abstract: *In order to meet public needs to deliver public goods, the state needs funds. Taxes and taxation are important instruments of economic policy. The tax is a major source of financial resources of the state and influence on the micro and macro levels of the national economy. The tax system is a complex and effective mechanism for regulating economic activity in the country, a flexible affecting the profitability of different types of property and the efficiency of the national economy in the context of the modern scientific and technological revolution and the internationalization of social life. The object of this study is the legal regulation of income taxes and the social relations as a result of their application in the Republic of Bulgaria and the Republic of Turkey. The purpose is to make a comparative analysis of income taxes, highlighting their peculiarities and specifics.*

Keywords: *taxes, public finance, regional economy*

ВЪВЕДЕНИЕ

С цел да отговори на обществените нужди за предоставяне на публичните блага, държавата се нуждае от средства. Данъците и данъчното облагане са важни инструменти на икономическа политика. Данъкът е основен източник на парични и финансови средства за държавата и се отразява на микро- и на макро- ниво на националната икономика. Данъчната система е сложен и ефективен механизъм за регулиране на икономическата активност в държавата, гъвкав инструмент, който влияе върху рентабилността на различните видове собственост и ефективността на националната икономика в условията на съвременната научно-техническа революция и интернационализацията на социалния живот. Обект на настоящото изследване е правно-нормативна уредба на подоходните данъци и възникващите социално-обществени отношения в следствие на прилагането им в Република България и Република Турция. Целта на изследването е да се направи сравнителен анализ на подоходните данъци, откроявайки техните особености и специфики.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Нормативна база на подоходните данъци в България и в Турция

1.1 Закон за данъците върху доходите на физически лица за България и Закон за данъка върху доходите в Турция.

Според Закона за данък върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ), предмет на облагане са облагаемите доходи от всички източници, придобити от данъчно задължено лице през данъчната година, след нормативно приспадане на разходи. Нормативната уредба в турското законодателство е същата, като за предмет се посочва чистата сума от доходите и печалбите.

Обект на облагане по ЗДДФЛ са годишните доходи на местните и чуждестранните физически лица, включително получени от дейност като ЕТ. В чл. 8 от ЗДДФЛ видът на

⁵ Докладът е представен на студентската научна сесия през 2019 в секция Икономика с оригинално заглавие на български език: Сравнителен анализ на подоходните данъци в Република България и Република Турция.

доходите изчерпателно е изброен, докато в турското законодателство са конкретизирани само шест вида доходи с възможност за добавяне на други видове. Обектът на облагане в България включва:

- Доходите, които произтичат от стопанска дейност;
- Доходите от труд, положен на територията на Република България, или от услуги, извършени на територията на Република България;
- Доходите от дивиденди и ликвидационни дялове от участие в местни юридически лица и неперсонифицирани дружества, включително договори за съвместна дейност;
- Доходът от прехвърляне на предприятие на едноличен търговец;
- Наградите и възнагражденията за дейност, извършена на територията на страната от чуждестранни физически лица;
- Възнаграждения, различни от възнаграждения по трудови правоотношения, изплащани на служител или на член на управителен или контролен орган на българско юридическо лице, на клон на чуждестранно лице, служител в търговско представителство на чуждестранно лице или на друго лице, изпълняващо идентични или подобни функции;
- Лихви, включително лихви по договор за лизинг;
- Доходи от наем или друго предоставяне за ползване на движимо или недвижимо имущество;
- Доходите от селско, горско, ловно и рибно стопанство на територията на страната са от източник в страната.
- Доходите от използване, продажба, замяна или друго прехвърляне на недвижимо имущество, включително на идеална част или ограничено вещно право върху него, намиращо се на територията на страната, са от източник в страната.

Съгласно чл. 193 от Закон за Данъци от доходите, доходите на физическите лица в Турция се облагат:

- Доходите от недвижими имоти;
- Доходите от възнаграждения и такси;
- Търговски печалби
- Доходи от земеделие;
- Доходи от самостоятелна заетост и самоосигуряващо се лице;
- Доходи от покупко-продажбата на ценни книжа;
- Други доходи и печалби.

Доходът съгласно и двете законодателства трябва да е придобит, т.е. трябва да е на разположение на данъкоплатеца за използване за лични нужди.

Субекти на облагане - Данъчно задължено лице – лицето, което трябва да плати данъка, въпреки че истинският платец на данъка може да бъде друго лице.

Данъчно задължените лица по ЗДДФЛ са:

- местните и чуждестранните физически лица, носители на задължението за данъци по закона;
- местните и чуждестранните лица, задължени да удържат и внасят данъци по закона;

В турското законодателство са посочени всички физически лица, като изрично се прави разграничение на тези, които са с постоянно живеещи там и чужденците. Постоянно живеещия е това лице, което е с постоянен адрес в Турция и действително пребиваващ.

Данъчен период

И в България, и в Турция данъчният период за облагане на доходите на физическите лица е календарната година.

1.2 Закон за корпоративното подоходно облагане за България и Закон за данъка върху корпорациите в Турция

Обект на облагане - с корпоративен данък в България се облагат:

- печалбата на местните юридически лица;
- печалбата на чуждестранните юридически лица от място на стопанска дейност в Република България.

Чрез определяне на териториалния обхват на закона се определя, как той ще действа в географско отношение.

В Турция по подобие на България данъчният обект е печалбата.

Субекти на облагане - данъчно задължени лица за корпоративен данък в България са:

- местните юридически лица - търговски дружества;
- чуждестранните юридически лица, когато осъществяват стопанска дейност в страната чрез място на стопанска дейност;

В Турция изрично са изброени видовете дружества:

- Капиталови дружества: ООД, АД и анонимни дружества.
- Кооперации;
- Обществени икономически институции
- Асоциации и фондации
- Различни видове бизнес партньорства – когато партньорството е създадено с писмен договор; поне едната страна от партньорите е субект на корпоративно облагане;

Разликата е, че в България групово данъчно облагане не съществува, докато в Турция партньорството групово се облагат.

2. Сравнителен анализ

2.1 Сравнение на данъка върху доходите на физическите лица в двете държави

Според ЗДДФЛ начина на облагане в върху доходите на физическите лица е глобално - еднакво третиране на всички доходи независимо от техния източник. Това се постига чрез годишното облагане на всички доходи. В Турция данъчната основа за всеки вид облагаем доход се определя по различен начин от страната на законодателството и се изчислява при деклариране на доходите. В България данъчната ставка върху доходите на физическите лица е 10%. В Турция е налице прогресивно данъчно облагане. Данъчните ставки за Турция са посочени в следващата таблица:

ÜCRET GELİRLERİNDE GELİR VERGİSİ TARİFESİ	
Gelir dilimi	Vergi oranı (%)
18.000 TL'ye kadar	15
40.000 TL'nin 18.000 TL'si için 2.700 TL, fazlası	20
148.000 TL'nin 40.000 TL'si için 7.100 TL, fazlası	27
148.000 TL'den fazlasının 148.000 TL'si için 36.260 TL, fazlası	35

ÜCRET DIŞI GELİRLERDE GELİR VERGİSİ TARİFESİ	
Gelir dilimi	Vergi oranı (%)
18.000 TL'ye kadar	15
40.000 TL'nin 18.000 TL'si için 2.700 TL, fazlası	20
98.000 TL'nin 40.000 TL'si için 7.100 TL, fazlası	27
98.000 TL'den fazlasının 98.000 TL'si için 22.760 TL, fazlası	35

При втората таблица прогресията на процентите е същата, като това са доходи приравнени на възнагражденията. Разликата между първата и втората скала е в данъчната основа върху която се изчисляват тези 27% данъчна ставка. Като при този вид доходи, данъчната основа е по-ниска с цел облагодетелстване на физическите лица, чиито доходи не са постоянни и са извънредни, но приравнени на дохода и подложени на облагане.

В турското законодателство, както в началото беше отбелязано, всеки вид доход има изрична правна регламентация. Напр. доходи от недвижими имоти – съгласно чл. 70 от ЗДД,

доход придобит от отдаването под наем на имоти и права се облага с данък „Емсал“. Възнаграждения и такси за услуги – в Турция възнаграждението е възможно да бъде и във вид на стока, получена срещу извършената работа или във вид на движими и недвижими вещи. Видовете изключения, при които доходът не се облага са: работници, работещи в занаятчийски фабрики в населени места до 5000 души; работници, работещи под земята в мини или други подобни на тази месторабота; всички работници в кметствата в селата, като в това се включват учителите в училищата в селото, охраната в селото, ходжата, горските стражари в селото или стражарите на земеделските земи назначени от кметството и др. м. държавни работници /служители работещи с месторабота в авиокомпания, като това са изрично изброените лица участващи в полетите служители – пилотите, самолетните служители със сертификат. На тези лица доходът им не се облага до 70% от полученото възнаграждение.

2.2 Сравнение на данъка върху печалбата на юридическите лица в двете държави

В ЗКПО данъчната основа се определя по различен начин за отделните видове данъци. „Печалбата“ като вид данъчна основа борави с понятието данъчен финансов резултат. Това е финансовия резултат, преобразуван в посока на намаляване или увеличаване, за да се стигне до данъчна печалба или данъчна загуба. Данъкът се дължи единствено при преобразяване на печалбата в положителен резултат. При дивидентите – основата е брутният размер на дивидентите; При печалби от опериране на кораб е нетният тонаж.

В Турция данъчната основа не е на база годишна печалба, а е определен период на изчисление, посочен пред законодателя. Това са всички печалби спечелени от ЮЛ за този посочен период от време.

Начинът за определяне на тази данъчна основа е посочен в закона:

- Определяне на нетната стойност на печалбата = Обща стойност на печалбата от дейността на предприятието (Брутна печалба или брутни приходи – необходимо присъщи разходи);
- Определяне на данъчната основа = Нетна стойност на печалбата (Необлагаеми печалби +облекчения);
- Данъчна основа * процента на данъчната ставка.

Необходимо присъщите разходи в Турция са: Разходи за акции и облигации; Разходи за създаване на предприятието и организацията му; Разходи, извършени за заседания на Общото събрание, разходи за сливане, прекратяване и ликвидация; Разходи за сертифициране, регистрация и технически необходими средства; Дял от неразпределената печалба; Разходи свързани с различни видове бедствия и аварии; Дивиденти, изплащани на безлихвени кредитори и частни финансови институции; Дарения; Всички данъчни загуби от миналите години.

Разходи, които не са приспадат и се облагат в турското законодателство са: Лихви, платени или изчислени върху собствен капитал; Лихви, платени или изчислени върху прикрит капитал; Прикрити печалби, които се разпределят в капиталовите дружества; Резервните фондове в дружествата; Неприспадащи се разходи, специфични за чуждестранните субекти на корпоративното облагане; Корпоративен данък и всички видове глоби; Процентът на комисионната спечелена от ценни книжа; Просрочени лихви; Разходи за реклама на алкохолни напитки и тютюн; Разходи и амортизация въздухоплавателни морските превозни средства;

Данъчната ставка В България за корпоративния данък е 10%; Данъчната ставка за доходите от дивидентите и ликвидационните дялове е 5%; За доходите на чуждестранните ЮЛ е 10%, като изключение правят доходите от лихви, авторски и лицензионни възнаграждения, който е 5%. Данъчната ставка от опериране на кораб е 10%.

В Турция данъчната ставка е една и е 22% за периода от 2018 до 2020 година.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основната идея на връзката между данъчните ставки и данъчните приходи е, че промените в данъчните ставки имат два ефекта върху приходите: бюджетен и икономически ефект.

Бюджетният ефект се състои в това, че ако данъчните ставки имат значение за сумата на бюджетните приходи. Икономическият ефект се изразява в положителното въздействие, което оказват по-ниските данъчни ставки върху доходите и печалбите, а от там и върху заетостта и обема на производството и чрез предоставяне на стимули за увеличаване на икономическите дейности. Повишаването на данъчните ставки има обратния икономически ефект. По-високите ставки (над определен процент на изземване на дохода) намаляват икономическата активност и участниците в икономиката губят стимул и възможност за инвестиции. Те потискат стремежа към иновациите, който е ключов за растежа. От друга страна, по-високите данъчни ставки дават възможност на правителството да увеличи приходите, които може да се инвестират в публични блага, като например инфраструктура, образование, здравеопазване. Ако правителството работи ефективно, то приходите от данъци се използват, за да засилят икономическия капацитет на страната, за да насърчат растежа и индивидуалната активност, както и за социална защита.

REFERENCES

- Structure of the tax system (2013), Ministry of Finance, Bulgaria, <http://www.minfin.bg/bg/page/172>.
- Types of taxes (2013), Ministry of Finance, Bulgaria, <http://www.minfin.bg/bg/page/770>
- Assenova, Kamelia (2015), The Design of National Fiscal Frameworks and their impact on the Economic Growth in Central and Eastern Europe „Journal “Vanguard scientific instruments in management”, vol. 11, no. 2, ISSN 1314-0582
- Assenova, Kamelia, M. Alexsandrova, B. Atanasov, V. Ivanova, P. Mitev, P. Nenkov, J. Petkova, M. Tomova, Kr. Schutilova (2000), Finance – theory and practice, publishing house “Stopanstvo”, Sofia
- Gökbunar A., (1998), Vergilemede Adalet ilkesi Karşısında Düz ve Artan Oranlı Vergiler”, Çevirimiçi
- Karayılmazlar E. ve Güran M. (2005), “Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz Ankara Üniversitesi, p.143.
- Kubatova K. (1997) Principles of taxation, NISPAcee, pp. 186-187
- Şentürk S., “Vergilemede Adalet ilkesi Karşısında Düz ve Artan Oranlı Vergiler”, Çevirimiçi, 2012
- Slavchev, Z. (2015), Tax Law. Common part, Publishing house New Star, Sofia
- Slavkov, B. (1998), The tax system and tax control in the Republic of Bulgaria. Trakia-M, Sofia
- Stoyanov, V. (1998), Fundamentals of Finance (p. 1). Publishing house Galik, Sofia, pp. 221-223
- Smith, A. (2010), Wealth of Nations, Publishing house Rata, Sofia.

COMPERATIVE ANALIZE BETWEEN INDIRECT TAXES IN REPUBLIC OF BULGARIA AND REPUBLIC OF TURKEY⁶

Esin Beyti Hadzhiyonuz - Student
Department of Economics,
University of Ruse "Angel Kanchev"
E-mail: esin_beyti@abv.bg

Assoc. Prof. Kamelia Assenova, PhD
Department of Economics,
University of Ruse "Angel Kanchev"
E-mail: kassenova@uni-ruse.bg

Abstract: *One of the most important factors for ensuring the efficient functioning of the economic system by market economy is tax policy. It is an important tool for regulating macroeconomic proportions. It is the relationship between taxpayers and the state, formulating and conducting a set of taxation measures and activities in order to achieve certain macro and micro time targets.*

The subject of this research is the public relations arising from the application of indirect taxes in the Republic of Bulgaria and the Republic of Turkey. The purpose is a comparative analysis between them, highlighting their peculiarities and specifics in both countries.

Indirect taxes in Bulgaria and Turkey have a similar tax procedure and tax base. An advantage for taxation in Turkey is the availability of a reduced rate for essential goods, which could be taken into account by the Bulgarian authorities in view of the low standard of living in the country. In the case of excise duty on certain goods such as cars, alcohol in Turkey is higher, because is not part of the European Union.

Indirect taxes are an integral part of each country's tax system, accounting for a significant portion of government revenue. The differences are only the mechanism of their calculation and collection, which is related to different ideas in the countries for indirect taxes.

Keywords: *Taxes, Public finance, regional economy*

ВЪВЕДЕНИЕ

Един от най-важните фактори за осигуряване на ефективното функциониране на икономическата система в условията на пазарна икономика е данъчната политика, която представлява важен инструмент за регламентиране на макроикономическите пропорции. Тя е отношението, връзката между данъкоплатците и държавата в лицето на институциите, натоварени с отговорната и трудоемка задача да формулират и провеждат съвкупност от мерки и мероприятия в областта на данъчното облагане, за да се постигнат определени макро и микро времеви цели.

Обект на изследване в настоящата разработка представляват обществените отношения, възникващи вследствие прилагането на косвените данъци в Република България и Република Турция. Целта е сравнителен анализ между тях, откроявайки техните особености и специфики в двете страни.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Обща характеристика на косвените данъци

Данъците са основният източник на приходи в държавния бюджет и чрез тях държавата финансира своите разходи за предоставяне на публични блага и услуги. В този аспект първостепенна роля имат косвените данъци, защото формират най-голяма част от данъчните постъпления по централния бюджет. Косвените данъци се калкулират в цените на обложените

⁶ Докладът е представен на студентската научна сесия през 2019 в секция Икономика с оригинално заглавие на български език: Сравнителен анализ на косвените данъци в Република България и Република Турция..

стоки и услуги, внасят се в бюджета от производителите и търговците на стоки, но те ги събират от купувачите и потребители на тези стоки и услуги при реализиране на продажбата.

2. Нормативна уредба за ДДС в България и Турция

Данъкът върху добавената стойност е най-големият и най-важният източник на приходи за всяка държава и заема 33% от всички приходи от данъци и осигуровки средно в света. ДДС за пръв път е въведен във Франция през 1948 год.

Данък върху добавената стойност е дължим, както от местни, така и от чуждестранни лица, извършващи икономически дейности, регламентирани като облагаеми от действащия закон на съответната държава. В България ЗДДС е приет през 1994 година, а в Турция – 1985 година.

2.1 Ставка на ДДС

Общата ставка за ДДС в България е 20%, а в Турция – 18%.

Наред със стандартната данъчна ставка от 01.01.2012г. в България се прилага и намалена ставка по ДДС за услугите, представляващи настаняване в хотели и подобни заведения, включително предоставянето на ваканционно настаняване и отдаване под наем на места за къмпинг или каравани – 9%.

В Турция съществуват и 2 диференцирани ставки от 1% и 8%.

- 1%- за хляб и продукти като напр. брашно, необходими за производството на хляб, както и бобови растения, които се предлагат в непакетиран вид.
- 8%- за доставки на основни хранителни продукти (меса, мляко и млечни продукти, яйца, картофи, мед, чай и др.), билети за кино, театър, опера и балет, образователни услуги, предоставяни от частни университети, училища и центрове за деца, доставки на детски храни и ваксини, продукти за растителна защита, текстилни включително чанти, колани, обувки и др.
- ДДС за покупка на кола втора употреба е 1%, а ставката за ДДС на нова кола е 18%.

2.2 Обект на облагане с ДДС

В България:

- Всяка възмездна облагаема доставка на стока или услуга;
- Всяко възмездно вътреобщностно придобиване с място на изпълнение на територията на България, извършено от лице, регистрирано по ЗДДС, или от лице, за което е възникнало задължение за регистрация;
- Всяко възмездно вътреобщностно придобиване на нови превозни средства с място на изпълнение на територията на страната;
- Всяко възмездно вътреобщностно придобиване с място на изпълнение на територията на страната на акцизни стоки, когато получателят е данъчно задължено лице или данъчно незадължено юридическо лице, което не е регистрирано по ЗДДС;
- Вносът на стоки.

В Турция:

- Доставка и услуги в рамките на търговски, промишлени, селскостопански и самостоятелни дейности.
- Внос на всички видове стоки и услуги.
- Доставка и услуги, произтичащи от следните дейности:
 - А) Поща, телефон, телеграф, телекс и други подобни радио и телевизионни услуги;
 - Б) Всякакви видове организирани залози на база случайност и късмет;
 - В) Концерти и спортни състезания с участието на известни личности и професионални спортисти;
 - Г) Транспортиране на суров нефт, газ и подобни продукти по тръбопровод;
 - Д) Доставки и услуги, които се облагат с доброволни задължения с цел премахване на неравенството на конкуренцията.

2.3 Сделки, освободени от облагане с ДДС

В България:

Доставки, свързани със:

- здравеопазване;
- със социални грижи и осигуряване;
- с образование, спорти или физическо възпитание;
- с култура;
- с вероизповедания
- със застрахователни услуги
- с хазарт
- с почесни услуги

В Турция

Доставки, свързани със:

- износ на стоки и услуги
- международен роуминг
- услуги за клиенти в свободни зони
- услуги за кораби и самолети в пристанища и летища
- банкови и застрахователни сделки
- книги и печатни издания (Целта е по този начин да се направят достъпни книгите и печатните медии, както и да се подкрепят издателите, негативно засегнати от дигитализацията).

2.4.Срокове за деклариране и плащане на ДДС

За целите на настоящото изследване е необходимо да се разгледат и сроковете за деклариране и плащане на ДДС, регламентирани в законите на двете държави. В България за всеки данъчен период регистрираното лице подава справка-декларация, съставена въз основа на отчетните регистри. Декларацията се подава до 14-о число на месеца, следващ данъчния период, за който се отнасят. Регистрираното лице е длъжно да внесе данъка по сметка на ТД на НАП в същия срок за подаване на справка-декларацията за този данъчен период.

В Турция декларацията се подава до 24-то число на месеца, следващ данъчния период, за който се отнася. Данъкът се внася до 26-о число на месеца, следващ данъчния период, за който се отнася.

3. Нормативна уредба за акцизите в България и Турция

Акцизът е косвен данък за производство или внос, който се събира еднократно. Той е определен от Адам Смит като „стремеж да се ограничи потреблението на вредни за здравето и морала разточителни стоки и услуги“. Обикновено акцизните данъци се определят за високорентабилни стоки за изтегляне в бюджета на част от супер-печалбите, които получават производителите на акцизни стоки.

Година на приемане на закона за акцизите: В България – 2006 г., а в Турция – 2002 г.

3.1 Обект на облагане

В България:

- алкохолът и алкохолните напитки;
- тютюневите изделия;
- 3. енергийните продукти и електрическата енергия;

В Турция:

- Луксозни стоки – дрехи от естествена козина, бижута, луксозни коли;
- продукти, вредни за здравето – алкохол, тютюневи изделия
- продукти, вредни за околната среда – бензин, въглища.

3.2 Субектът на облагане - общ между двете държави. Данъчнозадължени лица са:

- лицензиран складодържател;
- производител;
- превозвач;
- доставчик при условията на дистанционна продажба по смисъла на ЗДДС;

- краен потребител;

3.3 Данъчната ставка се определя спрямо вида на стоката и нейните свойства.

Акцизът е еднофазен данък, т.е данъчната ставка се начислява еднократно, като по този начин се увеличава цената на продукта. Данъчната основа за облагане с акциз се определя спрямо вида на стоката и нейните свойства, както следва: фиксирана данъчна ставка на 1 хектолитър чист алкохол, при моторните горива – според 1 гигаджаул природен газ, за 1000 литра бензин, за килограм тютюн, процент от продажната цена при цигарите. В Турция акцизът за луксозните коли се начислява според обема на двигателя, като данъкът заедно с ДДС представлява приблизително половината от крайната цена. Задължението за заплащане на акциз възниква от датата на освобождаване на акцизните стоки за потребление. Данъчната процедура и тук, както и в Турция е с данъчна декларация.

Задължението за плащане на акциз възниква като еднократен данък за потребление при вноса на акцизни стоки в държавата или при първата продажба на произведени в страната стоки, извършена от самия производител. Стоките, които се изнасят, са освободени от облагане с акциз.

Косвените данъци са неразделна част от данъчната система на всяка страна, като представляват значителна част от държавните приходи. Разликите се състоят единствено в механизма на техните изчисления и събиране, което е свързано с различни идеи в страните за косвените данъци.

Заклучение

Косвените данъци имат решаваща роля за развитието на двете държави и приходите, които постъпват в централния бюджет.

Косвените данъци в България и Турция са със сходна процедура на облагане и данъчна база. Предимство за облагането в Турция е наличието на намалена ставка за стоките от първа необходимост, което би могло да се вземе предвид от управляващите в България с оглед ниския стандарт на живот в страната. При облагането с акцизи за някои стоки като коли, алкохол в Турция ставката е по-висока, което се определя и от това, че тя не е част от Европейския съюз.

REFERENCES

- Adamov, V. (2002), Customs and tax control, Publishing house Ciela, Sofia
- Adamov, V. (2002), Theory of Finance (Public Finance). Publishing house Abagar, Veliko Turnovo
- Adamov, V. and the Collective (1998), Finance, Publishing house Abagar, Veliko Turnovo, p.314
- Ardant, G. (1972), Histoire de discussimports, Livre 2, P., Fayard, p.578
- Assenova, Kamelia (2015), The Design of National Fiscal Frameworks and their impact on the Economic Growth in Central and Eastern Europe „Journal “Vanguard scientific instruments in management”, vol. 11, no. 2, ISSN 1314-0582
- Assenova, Kamelia, M. Alexandrova, B. Atanasov, V. Ivanova, P. Mitev, P. Nenkov, J. Petkova, M. Tomova, Kr. Schutilova (2000), Finance – theory and practice, publishing house “Stopanstvo”, Sofia
- Mladenov, P. (1998), Customs process and control, Publishing house Ciela, Sofia, p.84-87
- Musgrave, R., P. Musgrave (1998), Public finances. Theory and Practice. Open Society, Sofia, p. 170
- Slavchev, Z. (2015), Tax Law. Common part. Publishing house New Star, p.25
- Slavkov, B. (1998), The tax system and tax control in the Republic of Bulgaria. Trakia-M, Sofia
- Stoyanov, V. (1998), Fundamentals of Finance (p. 1). Publishing house Galik, Sofia, pp. 221-223
- Excise Duties and Tax Warehouses Act, Bulgaria, DV. N 91 dated 15.11.2005
- Value Added Tax Act, Bulgaria, DV. N 63, dated 4 August 2006

UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

UNION OF SCIENTISTS - RUSE

**59-TH ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“
AND UNION OF SCIENTISTS – RUSE**

23-24 OCTOBER 2020

I N V I T A T I O N

**Ruse, 8 Studentska str.
University of Ruse
Bulgaria**

PROCEEDINGS
Volume 58, Series 5.3.

Economics and Management

Under the general editing of:
Assoc. Prof. Pavel Vitliemov, PhD

Editor of Volume 58:
Prof. Diana Antonova, PhD

Bulgarian Nationality
First Edition

Printing format: A5
Number of copies: on-line

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PUBLISHING HOUSE
University of Ruse "Angel Kanchev"